

RAPPORT

GGA Kampina - Agrarisch perspectief

Agrarisch Perspectief Kampina

Klant: Provincie Noord-Brabant

Referentie: BI4832-MI-RP-240724-1448

Status: Definitief/1.0

Datum: 24 juli 2024

Projectgerelateerd

HASKONINGDHV NEDERLAND B.V.

Larixplein 1
5616 VB Eindhoven
Netherlands
Mobility & Infrastructure

Telefoon: +31 88 348 42 50
Email: info@rhdhv.com
Website: royalhaskoningdhv.com

Titel document: GGA Kampina - Agrarisch perspectief

Sub titel: Agrarisch Perspectief Kampina
Referentie: BI4832-MI-RP-240724-1448
Uw kenmerk: BI4832
Status: Definitief/1.0
Datum: 24 juli 2024
Projectnaam: GGA Kampina
Projectnummer: BI4832
Auteur(s): [REDACTED]

Opgesteld door: [REDACTED]

Gecontroleerd door: [REDACTED]

Datum: 24 juli 2024

Goedgekeurd door: F.I. Dommershuijzen

Datum: 24 juli 2024

Classificatie

Projectgerelateerd

Behoudens andersluidende afspraken met de Opdrachtgever, mag niets uit dit document worden veeleenvoudigd of openbaar gemaakt of worden gebruikt voor een ander doel dan waarvoor het document is vervaardigd. HaskoningDHV Nederland B.V. aanvaardt geen enkele verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid voor dit document, anders dan jegens de Opdrachtgever.

Let op: dit document bevat mogelijk persoonsgegevens van medewerkers van HaskoningDHV Nederland B.V.. Voordat publicatie plaatsvindt (of anderszins openbaarmaking), dient dit document te worden geanonimiseerd of dient toestemming te worden verkregen om dit document met persoonsgegevens te publiceren. Dit hoeft niet als wet- of regelgeving anonimiseren niet toestaat.

Inhoud

1	Aanleiding	1
1.1.1	Achtergrond	1
1.1.2	Inbedding keukentafelgesprekken in GGA	1
1.2	Visie	2
1.3	Proces en aanpak	3
2	Gebiedsprofiel	5
2.1	6 clusters	5
2.2	Belangrijkste opgaven	5
3	Perspectief per cluster	6
3.1	Luissel	6
3.1.1	Beschrijving Agrarische sector	6
3.1.2	Kansen, knelpunten en randvoorwaarden per thema	8
3.1.3	Aanbevelingen m.b.t. het gebiedsproces	12
3.2	Boxtel	13
3.2.1	Beschrijving Agrarische sector	13
3.2.2	Kansen, knelpunten en randvoorwaarden per thema	15
3.2.3	Aanbevelingen m.b.t. het gebiedsproces	19
3.3	Lennisheuvel	20
3.3.1	Beschrijving Agrarische sector	20
3.3.2	Kansen, knelpunten en randvoorwaarden per thema	21
3.3.3	Aanbevelingen m.b.t. het gebiedsproces	27
3.4	Oirschot	28
3.4.1	Beschrijving Agrarische sector	28
3.4.2	Kansen, knelpunten en randvoorwaarden per thema	30
3.4.3	Aanbevelingen m.b.t. het gebiedsproces	37
4	Het vervolg	38
4.1	In het gebiedsproces van de GGA	38
4.2	Ondersteuningsnetwerk	38

Bijlagen

-

1 Aanleiding

1.1.1 Achtergrond

In het landelijk gebied komen meerdere opgaven samen. Te denken valt aan het watersysteem robuuster inrichten zodat het klimaatadaptief wordt, het behoud en herstel van natuur, het bieden van economisch perspectief aan ondernemers, de energietransitie, de woningbouwopgave en leefbaarheid. De ruimteclaims voor al deze opgaven zijn groot voor een beperkte ruimte. Van daaruit is het belangrijk om ingezetenen van het gebied te betrekken en samen te kijken naar de mogelijkheden in deze ruimtelijke puzzel.

Om de dialoog op te starten en samen te komen tot duurzame oplossingen voor die inrichting, is de provincie Noord-Brabant rondom 17 Natura2000-gebieden gebiedsprocessen (gebiedsgerichte aanpak groenblauw - GGA) gestart. Zo ook in het gebied Kampina.

Het gebiedsproces is in volle gang. De verkenning is uitgevoerd en in de fase van visievorming zijn de uitgangspunten voor een visie door de gebiedspartners vastgelegd in het visiedocument 0.5. Momenteel wordt door de gebiedspartners gewerkt aan een gedragen visie met een concrete invulling van opgaven (visiedocument 1.0).

Figuur 1.2-1 Doorlopen processtappen gebiedsgerichte aanpak Kampina

Het streven in deze fase is om de agrariërs te betrekken, te binden en meer 'eigenaarschap' te geven in het gebiedsproces en hen actief aan te laten sluiten bij het gebiedsproces. Voorkomen dient te worden dat 'over' hen in plaats van 'met' hen gesproken wordt en zij niet actief kunnen meedenken over de toekomst van het gebied. Dit voorkomt ook dat zij als laatste hun wensen mogen inbrengen en vooral een 'leverende' partij worden. Een actieve manier van schakelen tussen de verschillende niveaus 'individu, cluster en gebiedsniveau' is hierin essentieel.

In het visiedocument 0.5 staat in de 'doorkijk naar visiedocument 1.0' bovenstaande te willen realiseren met keukentafelgesprekken in combinatie met kleinschalige bijeenkomsten.

1.1.2 Inbedding keukentafelgesprekken in GGA

Ook in andere GGA-gebieden zijn keukentafelgesprekken ingezet in de verkennende fase om de agrarische sector in kaart te brengen en het perspectief van deze sector te beschrijven. Het GGA-proces Kampina is inmiddels een fase verder. Met de inzet van huiskamerbijeenkomsten én keukentafelgesprekken wordt gestreefd naar onderstaande aanvullende doelen:

- Een uitwerking op (kleinschaliger) clusterniveau i.p.v. gebiedsniveau;
- Visievormend en richtinggevend door de (samenhang) van opgaven, kansen en knelpunten in de ruimte te identificeren (context);
- Visies op verschillende niveaus (bedrijfsniveau, cluster- en gebiedsniveau) in kaart brengen;
- In beeld brengen van grondposities op groepsniveau (niet individueel herleidbaar) van de ondernemers;
- Meer binding en betrokkenheid van de agrarische ondernemers in het GGA-proces realiseren.

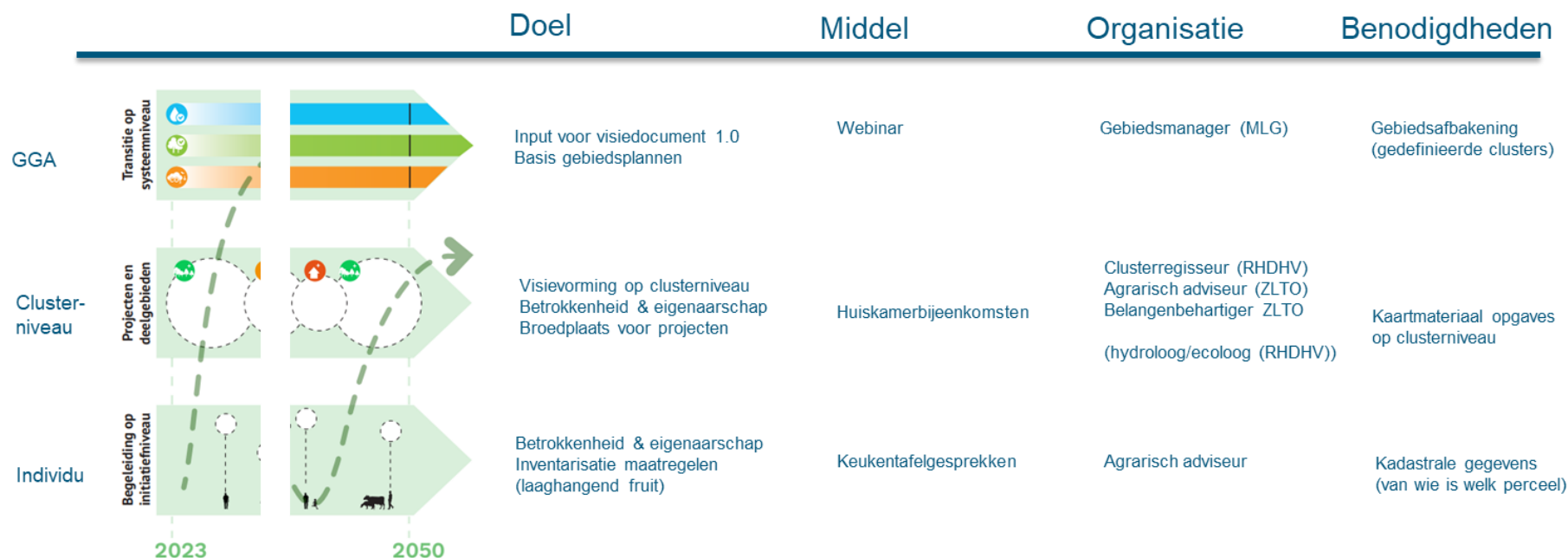
1.2 Visie

Uitgangspunt in onze aanpak van keukentafel- en huiskamergesprekken is het werken op drie verschillende schaalniveaus, te weten: GGA-gebied, clusterniveau en individueel niveau. Op deze 3 niveaus zijn verschillende doelen te definiëren, middelen, benodigdheden en een organisatie en samenwerking om deze te bereiken. Zie hierna en in Figuur 1.2-2 een uitwerking van de belangrijkste onderdelen.

Op **gebiedsniveau** zijn de agrarische ondernemers door de gebiedsmanager van GGA Kampina onder meer met een Webinar op hoogte gebracht van de GGA: stand van zaken, aanpak, presentatie over Visie 0.5.

Op **clusterniveau** werken we juist via *huiskamerbijeenkomsten* ook aan gezamenlijk eigenaarschap en betrokkenheid en zoeken we naar energie in het cluster. In deze sessies werken we aan een richtinggevend beeld en visie als input voor het visiedocument. Dit is ook een broedplaats voor projecten.

Op **individueel niveau** werken we via *keukentafelgesprekken* aan betrokkenheid en eigenaarschap, we inventariseren kansen, knelpunten en maatregelen.

Figuur 1.2-2 geoptimaliseerde aanpak van keukentafelgesprekken (deels op basis van figuur visiedocument 0.5 Verhoeven, de Ruijter)

1.3 Proces en aanpak

In onze aanpak hanteren we het principe van 'Ophalen, Analyseren, Informeren en Valideren'. Om tot meer diepgang te komen per cluster en betrokkenheid te realiseren bij de agrarische ondernemers hebben we dit in meerdere rondes georganiseerd. Namelijk niet alleen in de keukentafelgesprekken maar ook in twee huiskamerbijeenkomsten per cluster.

De aanpak bestaat uit onderstaande 7 stappen, zoals weergegeven in Figuur 1.3-1 hieronder.

Figuur 1.3-1 Aanpak in 7 stappen

Stap 1 Opstart, gebiedsprofiel

Voor een goede start dienen we als team goed geïnformeerd en ingelezen te zijn over de situatie in het gebied en de stand van zaken in het GGA-proces, zodat we onze aanpak goed afstemmen op het GGA-proces en daarmee effectief kunnen bijdragen aan dit proces.

Opstart

In de opstart is er voor een goede voorbereiding afstemming geweest met de provincie, de ZLTO-belangenbehartiger en de gebiedsmanager over de kaders van waaruit we samenwerken en onderlinge verwachtingen van dit traject van huiskamerbijeenkomsten en keukentafelgesprekken.

Gebiedsprofiel (afbakening)

Om te kunnen werken aan een gezamenlijke visie is een indeling in clusters gemaakt. Daarnaast is het belangrijk om een goed beeld te hebben van de opgaven die spelen binnen de Kampina (zie hoofdstuk 2)

Stap 2 Gebiedsscan en werven agrariërs

Gebiedsscan

Op grond van beschikbare informatie zijn posters/kaarten gemaakt waarin de opgaven per cluster ruimtelijk zijn weergegeven. Dit vormde de basis voor de verdere gezamenlijke uitwerking met de agrarische ondernemers van een gebiedskaart met kansen en knelpunten op grond van deze opgaven.

Werven agrariërs

In nauwe afstemming met de ZLTO-belangenbehartiger, lokale ZLTO-afdelingen en in sommige gevallen ook met de gemeenten zijn we per cluster tot een selectie van agrarische ondernemers gekomen. Deze agrarische ondernemers zijn benaderd om deel te nemen aan de huiskamerbijeenkomsten en keukentafelgesprekken.

Stap 3 Eerste huiskamerbijeenkomst

Vorbereiding

Vorbereiding met de gebiedsmanager en de ZLTO-belangenbehartiger. Belangrijke aandachtspunten zijn de informatievoorziening aan de ondernemers, welke informatie we willen ophalen bij de ondernemers, het eerste beeld van de opgaven valideren en betrokkenheid creëren.

Houden van de 1ste huiskamerbijeenkomsten

In deze eerste ronde van huiskamergesprekken, die we in op een interactieve manier met kleine groepjes aan ondernemers hebben gehouden, zijn de volgende onderwerpen aan de orde gekomen; 1) Uitleg GGA 2) Informatie uitwisseling 2) De opgaven per cluster samen bespreken en evt. aanvullen 3) Inzicht krijgen in kansen en knelpunten die de agrarische sector ervaren op clusterniveau, 4) Betrokkenheid in GGA-proces en werken aan samenhang/binding 5) de mogelijkheid voor aanmelding voor keukentafelgesprekken.

Stap 4 Individuele keukentafelgesprekken

Vorbereitung

Voor de gesprekken hebben we gebruik gemaakt van vooraf opgestelde vragenlijsten. Op grond van de opgehaalde informatie uit de 1ste ronde aan huiskamerbijeenkomsten zijn deze vragenlijsten per cluster specifiek gemaakt en hebben we een digitale kaart voorbereid om grondposities in aan te geven tijdens de gesprekken.

Keukentafelgesprekken

In de gesprekken hebben we 1) de huidige situatie van de agrarische bedrijven in beeld gebracht inclusief grondpositie, 2) hun ideeën en ambities voor de toekomst en wat zij nodig hebben om die te realiseren. Zijn die ambities te verenigen met de bredere context van gebieds- en beleidsdoelen? 3) Kansen, knelpunten en mogelijke suggesties in maatregelen in relatie tot de gebiedsopgaven zijn geïnventariseerd, 4) evenals randvoorwaarden voor een goed gebiedsproces.

Het gebruik van de vragenlijst is een hulpmiddel voor het gesprek, maar het verloop van ieder gesprek is anders. Daardoor verschillen de 'opbrengsten' per gesprek.

Stap 5 2^e huiskamerbijeenkomst

Vorbereitung

Aan de hand van een interne analyse sessie is de opgehaalde informatie uit de 1ste huiskamerbijeenkomst en keukentafelgesprekken tot een samenvattend beeld van de situatie in de agrarisch sector gebundeld, zoals ambities van agrariërs en de kansen en bedreigingen die zij zien in relatie tot de meest relevante opgaven in een cluster.

Houden van de 2de huiskamerbijeenkomst

In de tweede huiskamerbijeenkomsten is dit samenvattend beeld bij de agrarische ondernemers gevalideerd (klopt het? En is het volledig?) en aangevuld met onder andere acties, aanbevelingen en het beeld hoe men verder wil (vervolg).

Stap 6 Rapportage

Rapportage

De resultaten van alle huiskamerbijeenkomsten en keukentafelgesprekken hebben we in deze rapportage vastgelegd. Zie hoofdstuk 2 en 3.

Stap 7 Afronding en inbedding in het GGA-proces

Na de huiskamerbijeenkomsten en keukentafelgesprekken is het zaak om te zorgen dat we de betrokkenheid, die we tijdens deze huiskamerbijeenkomsten hebben gecreëerd, weten te behouden. In de huiskamerbijeenkomsten is hier aandacht aan besteed door per cluster te inventariseren of er onder de agrarische ondernemers zijn, die deelgenomen hebben aan de keukentafelgesprekken en de huiskamerbijeenkomsten, een actieve rol in het GGA-proces willen nemen.

Daarnaast was er een vertegenwoordiger van de provincie aanwezig bij de 2^e huiskamerbijeenkomst om een toelichting te geven op:

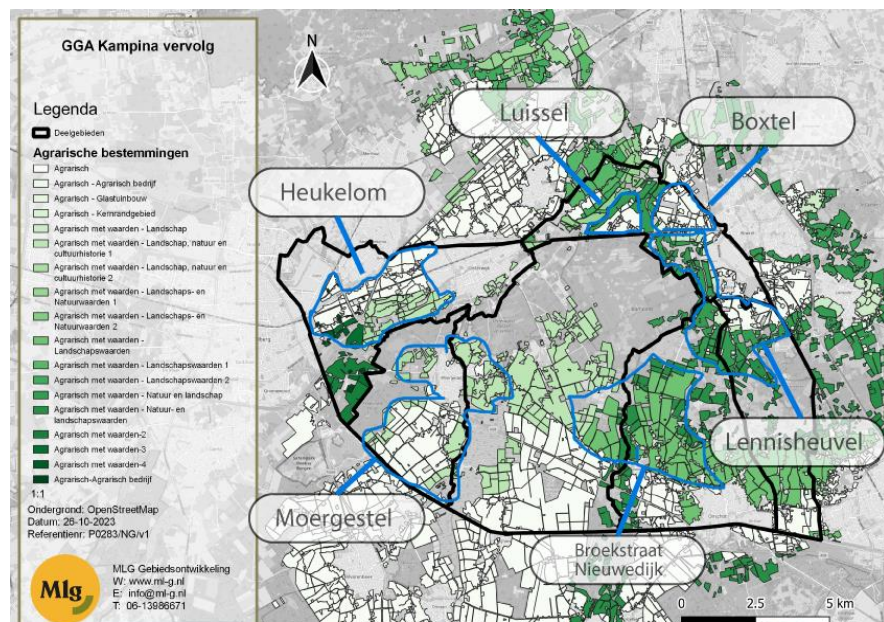
- Het vervolg in het GGA-proces;
- De mogelijkheid van 1op1 hulp vanuit het ondersteuningsnetwerk van de provincie (zie paragraaf 4.2).

2 Gebiedsprofiel

2.1 6 clusters

In het gebiedsproces worden zes deelgebieden gehanteerd, zie de zwartbegrensde gebieden in Figuur 2.1-1. Daarnaast zijn er een aantal clusters vanuit het gebiedsproces aangedragen met een overwegend agrarisch karakter, waar naast het agrarisch perspectief ook andere opgaven zoals natuur, water en woningbouw liggen, zie blauwe gebieden in Figuur 2.1-1. Deze clusters zijn:

- Luissel
- Boxtel
- Lennisheuvel
- Oirschot (Broekstraat/Nieuwedijk)
- Moergestel
- Heukelom

Figuur 2.1-1 Overzichtskaart deelgebieden

In vier van de zes (Luissel, Boxtel, Lennisheuvel en Oirschot) clusters zijn op basis van de aanpak, huiskamerbijeenkomsten en keukentafelgesprekken gevoerd.

Omdat in de gemeente Tilburg een koersdocument is opgesteld, was het niet het juiste moment om in de gebieden Moergestel en Heukelom het gesprek met de agrarische ondernemers aan te gaan. In overleg met de provincie en de gebiedsmanager is om die reden besloten om in deze gebieden (nog) niet te starten met huiskamerbijeenkomsten en keukentafelgesprekken. Deze zijn dan ook niet opgenomen in dit rapport.

2.2 Belangrijkste opgaven

In de deelgebieden spelen meerdere opgaven een rol in de verdere ontwikkeling van het gebied. Dit zijn onder andere opgaven op het gebied van: 1) 🌾 perspectief voor de agrarische sector, 2) 🌿 natuur en biodiversiteit, 3) 💧 water (verdroging, overlast en kwaliteit) en 4) 🏠 de woningbouwopgave. In onderstaande figuur staan de verschillende opgaven per cluster weergegeven.

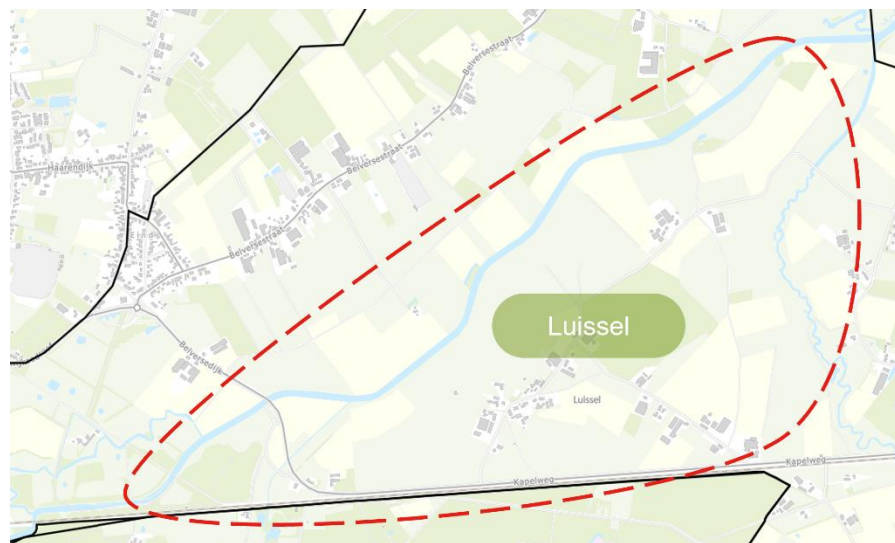
Cluster	Opgaven
Luissel	🌾 🌿 💧
Boxtel	🌾 🌿 🏠
Lennisheuvel	🌾 🌿 🏠 🌿
Oirschot (Broekstraat/Nieuwedijk)	🌾 🌿 🌿

3 Perspectief per cluster

3.1 Luissel

Het cluster Luissel ligt tussen Haaren en Boxtel. Het cluster is globaal begrensd door de Kapelweg, De Essche Stroom en de Kleine Aa. Het gebied kenmerkt zich door lintbebouwing met agrarische percelen. In de volgende paragrafen wordt beschreven wat er is opgehaald uit de keukentafelgesprekken en de huiskamerbijeenkomsten t.a.v. agrarisch perspectief, waaronder de kenmerken van de agrarische sector in dit gebied, vervolgens de kansen, knelpunten, randvoorwaarden en de belangrijkste vervolgcacties en als laatste de aanbevelingen voor het gebiedsproces.

De belangrijkste thema's in Luissel zijn perspectief voor de landbouw, waterberging en vernatting en natuurontwikkeling.

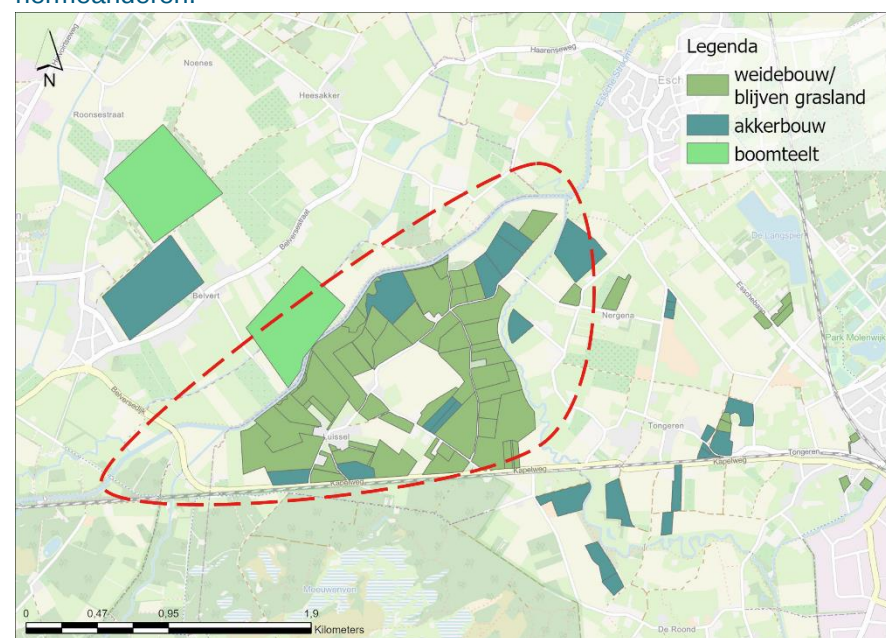

Figuur 3.1-1 Overzichtkaart Luissel

3.1.1 Beschrijving Agrarische sector

Bij de keukentafelgesprekken in dit gebied zijn tien ondernemers betrokken. Dat zijn alle bedrijven die in dit gebied zijn gevestigd. Melkveehouderij is de meest voorkomende agrarische tak. Daarnaast is er ook akkerbouw en boomteelt. Bij de meeste bedrijven is de verkaveling goed.

De meeste ondernemers kennen elkaar goed. De onderlinge sfeer is goed. Een aantal ondernemers werkt ook samen om de Essche Stroom te laten hermeanderen.

Figuur 3.1-2 Kaart grondgebruik (indicatief weergegeven)

In totaal hebben de tien ondernemers ca. 202 ha grond in gebruik in Luissel, waarvan 80% in eigendom is en 20% geliberaliseerde pacht is. Van de 202 ha grond is 143 ha weidebouw/ blijvend grasland, 34 ha akkerbouw en 25,4 ha boomteelt.

Ontwikkelingen afgelopen 5 jaar

Vijf bedrijven hebben in machines en gebouwen geïnvesteerd. Drie zijn uitgebreid met aantal dieren of grond. Twee bedrijven geven aan nauwelijks ontwikkelingen te hebben doorgemaakt of is er krimp in het areaal of in dieraantallen. Eén bedrijf is gestopt met een winkel waar agrarische producten werden gekocht.

Toekomstbeeld/ visie onderneming voor de toekomst

In zes bedrijven is het bedrijfshoofd (of zijn de bedrijfshoofden) 54 jaar of jonger. De andere vier zijn tussen de 64 en 84 jaar. In sommige gevallen is er al een opvolger in het bedrijf. Qua leeftijd zouden de meesten voorlopig nog door (moeten) boeren. Slechts één ondernemer geeft aan geen opvolger te hebben, bij drie bedrijven is het misschien of nog niet bekend. Bij vijf ondernemingen is er een opvolger.

De meeste ondernemers gaan zeker nog meer dan 10 jaar door met hun bedrijf (of hun opvolger). Enkele bedrijven overwegen in ongeveer 5 jaar af te bouwen. Enkele anderen weten het nog niet.

De ondernemers hebben over het algemeen niet één toekomstscenario voor ogen. Ze zetten in op meerdere mogelijkheden:

Aantal ondernemers	Toekomstbeeld/visie ondernemingen
1	Rustige groei veestapel
1	Areaaluitbreiding
5	Continueren/consolideren van het bedrijf
1	Managementmaatregelen nemen voor hogere opbrengsten
2	Door ontwikkelen naar grondgebonden/ natuurinclusief bedrijf
2	Nog geen beeld, want dat is afhankelijk van overname

Geen van de bedrijven heeft zich aangemeld voor de beëindigings-regelingen van de rijksoverheid.

Belemmeringen

De ondernemers ervaren verschillende belemmeringen voor de uitoefening van hun bedrijfsvoering:

Aantal ondernemers	Beschrijving van de belemmeringen
4	Onzekerheid is beleid en regelgeving.
3	Stroeve of geen vergunningverlening
2	Planvorming met het waterschap voor de hermeandering van de Essche Stroom loopt niet
4	Hoge gronddruk, onzekere pacht, concurrentie boomtelers op de grondmarkt.
1	Belemmering is juist de uitdaging.
2	Zien geen belemmering, wat te maken kan hebben met het stadium waarin het bedrijf verkeert.

Wat is er nog nodig

Om te ontwikkelen geven ondernemers verschillende dingen aan zoals extra fosfaatrechten, een goede melkprijs en extra grond (bij elkaar opgeteld geven de bedrijven aan 167 ha grond extra nodig te hebben).

Ondersteuningsbehoefte

Om belemmeringen te overwinnen, het toekomstbeeld te bewerkstelligen geven de ondernemers maar beperkt aan dat ze daarbij ondersteuning nodig hebben. Wat door enkele ondernemers wordt genoemd zijn financiële ondersteuning, duidelijkheid in beleid en regels, bedrijfsadvies of een oliemannetje in het gebied die ideeën, ontwikkelingen, wensen en mogelijkheden met elkaar gaat verbinden.

3.1.2 Kansen, knelpunten en randvoorwaarden per thema

In de volgende paragrafen worden voor de thema's water, natuur en landbouw de belangrijkste knelpunten, kansen en randvoorwaarden beschreven en vervolgens ook de belangrijkste vervolgacties aangegeven. Dit zijn met name opmerkingen die te maken hebben met de bedrijfsvoering op de bedrijven. Omdat woningbouw in dit gebied geen belangrijk thema is, wordt dat buiten beschouwing gelaten.

3.1.2.1 Landbouwperspectief

Knelpunten

De ondernemers benoemen de volgende knelpunten aan:

- Grote ruimtelijke claim op de grond door natuurbeherende organisaties en onderlinge concurrentie tussen de agrarische ondernemers. Daardoor is de gronddruk en grondprijs hoog en is het voor meerdere agrariërs bijna onmogelijk om aan extra grond te komen;
- De maatschappelijke wens om te extensiveren is heel lastig vanwege de gronddruk;
- Een goed verdienmodel van de agrarische bedrijven staat onder druk door hoge grondkosten;
- De onduidelijke regelgeving wordt als een knelpunt ervaren: waarheen moet ik ontwikkelen? Waarin kan ik investeren?

Kansen

De ondernemers signaleren de volgende kansen:

- Hoewel er uit de keukentafelgesprekken blijkt dat er op korte termijn weinig ondernemers stoppen, verwachten ondernemers van elkaar dat er meerdere ondernemers wel stoppen. Als dat het geval is, dan komt er grond vrij van stoppende ondernemers;
- Subsidie creëren voor behoud grasland als mogelijkheid om de grond bij de ondernemers te houden.

Randvoorwaarden, ideeën en aanbevelingen

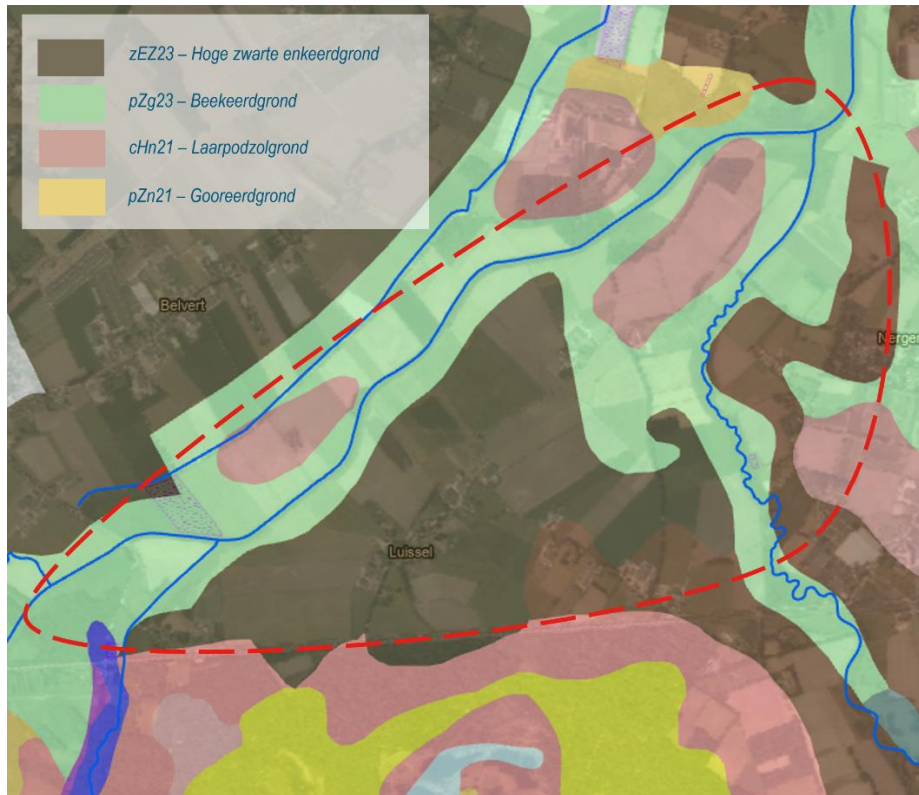
De volgende randvoorwaarden, ideeën en aanbevelingen zijn benoemd:

- Vastleggen hoeveel grond de agrarische sector in het gebied nodig heeft;
- Geen grond aan landbouw meer onttrekken;
- Indien toch grond aan landbouw onttrokken: elders compenseren;
- Grond van stoppende boeren proberen bij de ondernemers in het gebied te houden, door bijvoorbeeld grond van stoppers te kopen voor blijvers;
- Waarschijnlijk heeft de boomteler in het gebied geen specifieke binding met de grond in Luissel. Misschien wil die zijn grond wel verplaatsen naar elders, waardoor er ruimte voor extensivering ontstaat;
- Fiscale regeling rondom bedrijfsbeëindiging aanpassen, zodat stoppers de grond niet meer vast hoeven te houden;
- Er is behoefte aan overzicht in ontwikkelingen op individueel niveau in het gebied om goed in te kunnen spelen op plannen van ondernemers, overheden en organisaties;
- Verder vragen de ondernemers duidelijkheid in beleid;
- Als er beperkingen komen, dan eerlijk compenseren.

Belangrijkste vervolgacties

De belangrijkste vervolgacties om mee aan de slag te gaan zijn als volgt:

- Een systeem bedenken om grond (van stoppers) in het gebied te houden voor de andere agrarische ondernemers;
- Behoeftte aan ruimtegebruik landbouw concreet maken en vastleggen;
- Afspraken maken om grond die aan de landbouw wordt onttrokken op andere locaties terug te geven;
- Impact vernatting en andere opgaven op reguliere verdienmodel landbouw inzichtelijk maken en helderheid in welke vergoeding/compensatie reëel zou zijn;
- Kavelruilproject opzetten om grond van ondernemers van elders te naar buiten het cluster te ruilen. Eén van de gesprekspartners in Luissel vindt het bespreekbaar zijn grond naar elders te ruilen;
- Een 'oliamannetje' aanstellen in Luissel en wijde omgeving om kansen, ideeën, initiatieven met elkaar te verbinden en in gang te zetten.

Figuur 3.1-3 Bodemkaart

3.1.2.2 Water

Knelpunten

In het cluster speelt beekherstel van de Essche Stroom. Enkele agrarische ondernemers hebben met het waterschap initiatief genomen om een plan te maken. Binnen dit initiatief worden de volgende knelpunten ervaren;

- Vernatting van het gebied, te weinig besef van de beleidsmakers wat de impact is op de omgeving;
- Door de manier van werken door het waterschap is het vertrouwen in het waterschap geschonden.

Het beleidsvoornemen vanuit het waterschap en de provincie voor waterberging en vernatting roept meerdere knelpunten en vragen op;

- Opgave is nog vaag: gevolgen lastig inschatten;
- Natuurlijke waterberging kan hier niet, omdat het gebied te hoog ligt;
- Peilopzet heeft gevolgen voor de afwatering van de percelen, ook voor de hoger gelegen percelen;
- Akkerbouw is misschien niet meer mogelijk;
- Waterkwaliteit is van belang bij berging: wat blijft achter op de percelen?
- Waterschap heeft zonder voldoende communicatie het waterpeil in Essche Stroom verhoogd: dit heeft tot wantrouwen geleid bij de agrariërs.

Kansen

De agrarische ondernemers hebben onderstaande kansen aangedragen:

- Meer water bergen in N2000 Kampina;
- Agrariërs dienen onderling waterafvoer en teeltmogelijkheden te bespreken om zo elkaar te kunnen helpen;
- Agrarische sector is bereid om mee te denken in de inrichting van het watersysteem en mee te helpen aan het beheer en onderhouden van het watersysteem.

Randvoorwaarden, ideeën en aanbevelingen

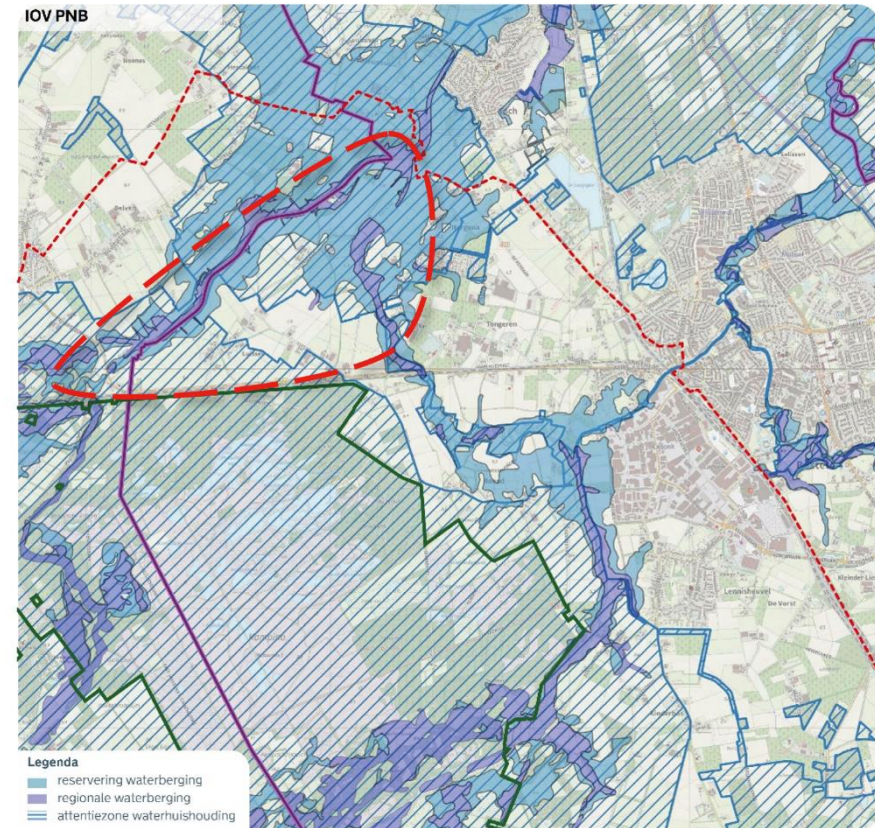
De volgende randvoorwaarden, ideeën en aanbevelingen zijn benoemd:

- Het is noodzakelijk om te werken aan herstel van vertrouwen met waterschap;
- Contour waterreserveringsgebied is ruim begrensd. Kijk kritisch of dit bijgesteld kan worden door uitwerking en verdere concretisering van het gebied om helderheid te verschaffen en impact te verkleinen;
- Flexibel en stuurbaar waterbeheer mogelijk houden/maken, d.m.v. stuwen en/of peil-gestuurde drainage;
- Water in winter vasthouden kan, mits met snelle afvoer van het water;
- Communicatie met waterschap moet verbeterd worden;
- Nulmeting van waterkwaliteit doen;
- Indien er schade optreedt of er beperkingen in het gebruik van de grond ontstaat door extra water, dan compensatie van de schade.

Belangrijkste vervolgacties

De belangrijkste vervolgacties om mee aan de slag te gaan zijn als volgt:

- De stuurgroep van de GGA neemt een rol in het op gang brengen van het gesprek tussen het waterschap en de agrarisch ondernemers uit het cluster om het vertrouwen te herstellen. Door bijvoorbeeld een bemiddelaar aan te stellen;
- Bemiddelaar/gespreksleider aanstellen om het gesprek tussen waterschap en agrariërs op gang te brengen met als doel weer vertrouwen in elkaar te krijgen;
- Vanuit het waterschap meer uitleg over de wateropgave aan de agrarische ondernemers;
- Bij verwachte grondwaterstanden inzichtelijk maken welke teelten waar mogelijk zijn;
- Strategie bepalen hoe om te gaan/ in te spelen op impact van de vernatting?
- Pilot peilgestuurde drainage opnieuw oppakken;
- Meten van de waterkwaliteit, zodat je weet wat er gebeurt;
- Impact vernatting en andere opgaven op reguliere verdienmodel landbouw inzichtelijk maken en aantonen welke vergoeding/compensatie reëel zou zijn.

Figuur 3.1-4 Beleidskaart waterkwantiteit

3.1.2.3 Natuur en biodiversiteit

Knelpunten

Aangedragen punten die ondernemers als knelpunt ervaren:

- 'Slecht en/of achterstallig' beheer en onderhoud van de natuurterreinen door beherende organisaties: bomen dood, risico op plagen;
- Communicatie tussen agrariërs en terreinbeherende organisaties loopt niet goed, geen kennis van elkaars doelen en bedrijfsvoering, geen wederzijds begrip;
- Hoge gronddruk o.a. door onder andere natuuruitbreidingen;
- Natuur 'straalt' beperkingen uit naar de agrarische sector in de omgeving. Kijk naar stikstof en water.

Kansen

De ondernemers hebben onderstaande kansen aangedragen:

- Agrariërs willen graag meehelpen om de (nieuwe) natuur te beheren.

Randvoorwaarden/ideeën/ aanbevelingen

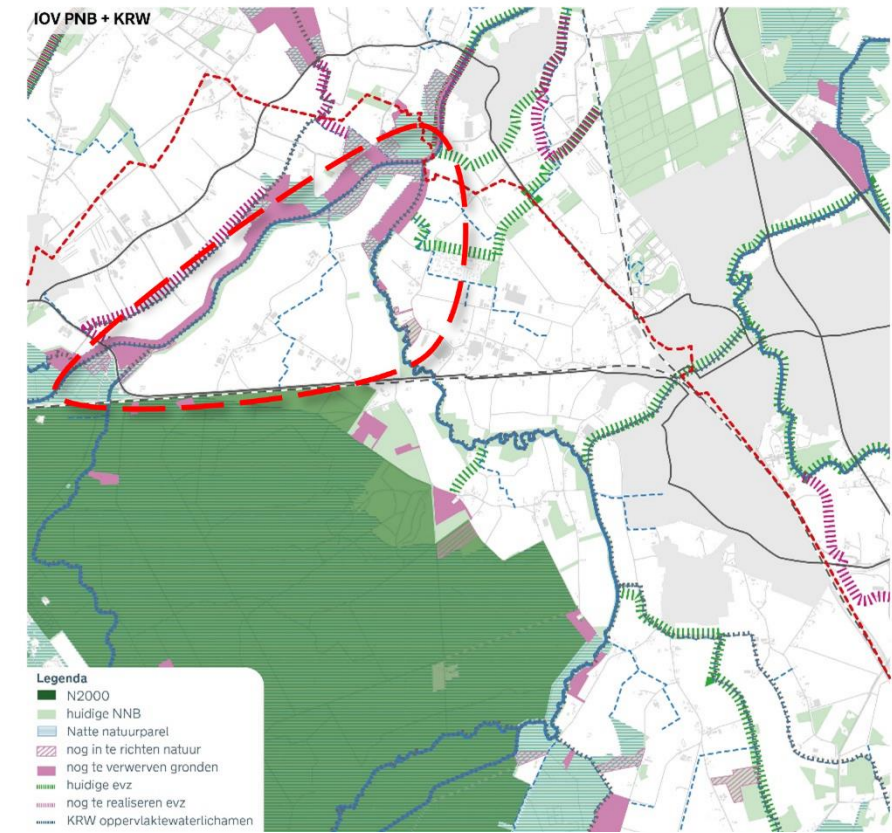
De volgende randvoorwaarden, ideeën en aanbevelingen zijn benoemd:

- Geen nieuwe natuur/ verder uitbreiding van natuur;
- Gecoördineerde communicatie tussen natuurorganisaties (en overheden) en agrariërs op gang brengen om kennis van elkaar te hebben en begrip te kweken.

Belangrijkste vervolgacties

De belangrijkste vervolgacties om mee aan de slag te gaan zijn als volgt:

- Agrariërs, waterschap, terrein beherende organisaties en provincie gaan in gesprek met elkaar over gedeeld (extensief) grondgebruik om gronddruk te verlagen;
- In gesprek met waterschap, terrein beherende organisaties en provincie over onderhoud landschap samen met agrariërs. Excursies zijn een goede vorm om met elkaar in contact te komen.

Figuur 3.1-5 Kaart natuurdoelen

3.1.3 Aanbevelingen m.b.t. het gebiedsproces

Een gebiedsproces is voor de agrarische ondernemers iets nieuws, zoals dat ook voor de andere gebiedspartners geldt. Tot nu toe hebben de meesten het gevoel niet betrokken te zijn. De ondernemers hebben diverse ideeën hoe het gebiedsproces beter zou kunnen verlopen.

Ze vragen aan de andere gebiedspartners goed te luisteren naar de ondernemers in het gebied en te inventariseren wat er speelt. Dat betekent ook dat agrariërs in een vroeg stadium betrokken willen worden. In Luissel zit kennis en ervaring waar gebruik van gemaakt kan worden en verwacht men dat de ideeën, kansen en knelpunten die worden ingebracht serieus genomen worden. Men vraagt ook om een open, eerlijk en transparant proces. Er is een gevoel dat veel in 'achterkamertjes' is of wordt geregeld.

Er moet een betere communicatie en samenwerking met andere gebiedspartners worden georganiseerd. Daar is onderling begrip mee te ontwikkelen wat de basis voor samenwerking is. Investeer in kennismaken met elkaar, bijvoorbeeld met excursies. Daarbij is het van belang plannen te creëren waar meerdere partijen wel bij varen (win-win situatie).

De ondernemers willen graag om de tafel met het waterschap, om het vertrouwen opnieuw op te bouwen dat door het project rondom de hermeandering van de Essche Stroom is geschonden.

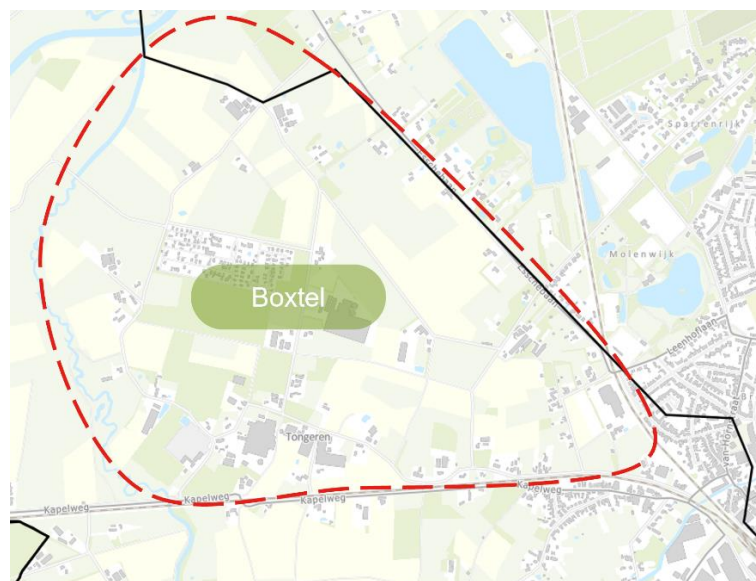
De ondernemers vragen om heldere, realistische en concrete doelen met een reële planning/tijdspad, zodat duidelijk is waarmee en wanneer ze aan de slag kunnen. Een combinatie van opgaven heeft daarbij de voorkeur (bijvoorbeeld water en natuur). Daarnaast vinden ze het belangrijk om als agrariërs georganiseerd te zijn om een goede inbreng in het gebiedsproces te krijgen.

De betrokkenheid bij het gebiedsproces is groot. Alle ondernemers willen op de hoogte gehouden worden en bijeenkomsten bijwonen. Vier ondernemers zijn bereid om in een werkgroep plaats te nemen. Twee zijn bereid om een vertegenwoordigende rol namens de ondernemers op zich te nemen.

3.2 Boxtel

Het cluster Boxtel ligt westelijk van het dorp Boxtel, globaal begrensd door de Kapelweg/ het spoor (in het zuiden), De Essche Stroom (westen) en de Esschebaan (oosten). Het gebied kenmerkt zich door verspreid liggende bebouwing met agrarische percelen. In de volgende paragrafen wordt beschreven wat er is opgehaald uit de keukentafelgesprekken en de huiskamerbijeenkomsten t.a.v. agrarisch perspectief, waaronder de kenmerken van de agrarische sector in dit gebied, vervolgens de kansen, knelpunten, randvoorwaarden en de belangrijkste vervolgacties en als laatste de aanbevelingen voor het gebiedsproces.

De belangrijkste thema's in Boxtel zijn perspectief voor de landbouw, waterberging en -vernatting en woningbouw.

Figuur 3.2-1 Overzichtkaart Boxtel

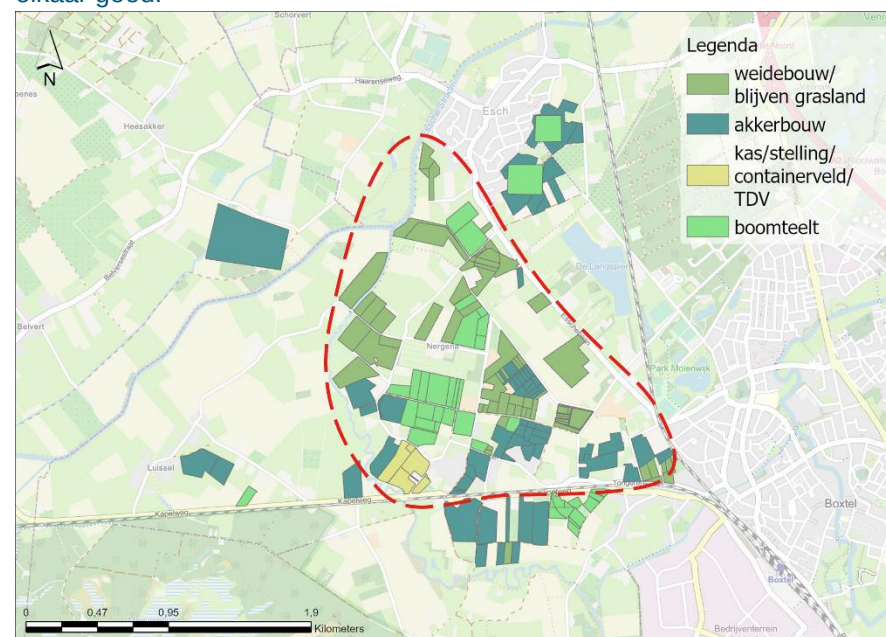
3.2.1 Beschrijving Agrarische sector

Bij de keukentafelgesprekken in dit gebied is gesproken met negen ondernemers. Eén ondernemer heeft zijn bedrijf reeds beëindigd, zodat er

acht agrarische ondernemingen betrokken zijn bij de gesprekken. Met één agrarische ondernemer is niet gesproken, omdat het niet is gelukt daarmee in contact te komen.

De veehouderij is de meest voorkomende sector. Er is gesproken met melkveehouderijen en melkvee gemengd met vleesvee (2), gemengd melkvee- en vleesvarkens-/zeugenhouderij (2), zeugenhouderij en gemengd met akkerbouw (2). Boomteelt en plantenkwekerij (2).

De helft van de ondernemers vindt de verkaveling goed. Vier vinden hem matig of slecht (allen veehouderijen). De meeste ondernemers kennen elkaar goed.

Figuur 3.2-2 Kaart grondgebruik (indicatief weergegeven)

In totaal hebben de negen ondernemers ca. 132 ha grond in gebruik binnen het cluster Boxtel, waarvan 48% in eigendom is, 16% erfpacht en 29% geliberaliseerde pacht is en 6 % rouleer/ of ruilgrond.

Van de 132 ha grond is 61 ha weidebouw/ blijvend grasland, 35 ha akkerbouw en 29 ha boomteelt en 7 ha kas-stelling-containerveld-TDV.

Ontwikkelingen afgelopen 5 jaar

Eén bedrijf is afgelopen jaren gestopt. De acht andere bedrijven hebben zich verschillend en op meerdere terreinen tegelijk ontwikkeld. Drie ondernemers geven aan zich nauwelijks te hebben ontwikkeld. De anderen zijn gegroeid in grond of aantal dieren (2), hebben geïnvesteerd in gebouwen en machines (4), zijn omgeschakeld naar een andere veehouderijtak (1) of hebben zich op optimalisatie van de bedrijfsvoering gericht (1). Eén onderneming is van elders naar dit cluster verplaatst.

Het overgrote deel van de ondernemers geeft aan een financieel goed lopend bedrijf te hebben.

Toekomstbeeld/ visie onderneming voor de toekomst

De meeste ondernemers gaan zeker nog meer dan 10 jaar door met hun bedrijf. Enkel daarvan laten dat wel afhangen van de toekomstige regelgeving en de markt. Slechts een heel beperkt aantal denk aan afbouwen of stoppen. De meeste ondernemers zijn na 1970 geboren en zullen qua leeftijd nog doorgaan met het bedrijf. Eén ondernemer heeft zeker een opvolger, twee niet, bij vijf is het nog niet bekend of niet van toepassing.

De ondernemers hebben meestal meerdere toekomstbeelden voor hun bedrijf voor ogen. Ze zetten in op meerdere mogelijkheden:

Aantal ondernemers	Toekomstbeeld/visie ondernemingen
2	Kostenbesparing, bijvoorbeeld door automatisering
1	Extensiveren of biologisch worden (1)
enkel	Oriënteren op beëindiging via de Landelijke beëindigingsregeling veehouderijlocaties (Lbv)
4	Uitbreiding in grond of dieren
3	Continueren/consolideren van het bedrijf
2	Verplaatsing van (deel) van het bedrijf
1	Overname van andere ondernemingen

Belemmeringen

Voor de uitoefening van hun bedrijf ervaren de ondernemers belemmeringen, soms meerdere per bedrijf.

Aantal ondernemers	Beschrijving van de belemmeringen
4	Onzekerheid in beleid en regelgeving
5	Hoge gronddruk door (dreigende toekomstige) woningbouw, onderlinge concurrentie agrariërs. Daardoor moeilijk aan grond te komen. En als je pachtgrond hebt is het vaak weer spannend of het jaar erop ook gepacht kan worden
	Vernattingsopgave van het waterschap in de lagere delen (beekdal Essche Stroom)
2	Verkaveling is niet goed
2	De omgeving legt beperkingen op de bedrijfsvoering (klagende burgers, natuur)
	De ontwikkelingsmogelijkheden zijn beperkt door regelgeving.

Er wordt in het gebied een patstelling ervaren, met name door woningbouw die al jaren 'in de lucht hangt', maar waar geen duidelijkheid over komt. Daardoor ontwikkelen bedrijven zich niet of onvoldoende.

Wat is er nog nodig en ondersteuningsbehoefte

Sommige ondernemers zetten stappen in hun bedrijf. Soms hebben ze specifieke ondersteuning nodig.

De meesten willen investeren in het bedrijf om up-to-date te blijven. Voor het bedrijf dat aan omschakelen naar biologisch denkt, is een stabiele goede prijs van biologische producten nodig. Concreet worden de volgende punten genoemd die daarbij helpen:

- Medewerking gemeente, bijvoorbeeld voor bouwvergunning (4).
- Financiële middelen, want financiering door banken is lastig (3).
- 95 ha extra grond (5 bedrijven, allen veehouderij).

3.2.2 Kansen, knelpunten en randvoorwaarden per thema

In de volgende paragrafen wordt voor de thema's water, natuur en landbouw de belangrijkste knelpunten, kansen en randvoorwaarden beschreven en vervolgens ook wat de belangrijkste vervolgacties zijn. Dit zijn met name opmerkingen die te maken hebben met de bedrijfsvoering op de bedrijven.

3.2.2.1 Landbouwperspectief

Knelpunten

Aangedragen punten die ondernemers als knelpunt ervaren:

- Er wordt een hoge gronddruk ervaren door de vraag naar grond voor woningbouw, water, natuur, een rondweg en agrarische bedrijvigheid. Ark Rewilding Nederland (Ark) bijvoorbeeld koopt grond op in de omgeving voor natuurontwikkeling en frustreert daarmee de kansen voor het verkrijgen van grond. Ook zorgt het voor hogere grondprijzen;
- Maatschappelijke wens om te extensiveren is heel lastig om uit te voeren, omdat vanwege de gronddruk het bijna niet mogelijk is om meer grond bij het bedrijf te krijgen;
- Verdienmodel van de agrarische bedrijven staat onder druk door hoge grondkosten;
- Men ervaart dat er in dit gebied onvoldoende ruimte is (nu al) voor de agrarische ondernemingen die hier reeds zijn gevestigd;
- De vergunningverlening voor agrarische ontwikkelingen ligt stil. Meest duidelijke voorbeeld is de provinciale stallenaanpak;
- Er zijn ook veel beperkingen op het grondgebruik en mest;
- De onduidelijke regelgeving wordt als een knelpunt ervaren. Agrariërs weten niet waarheen te ontwikkelen of waarin ze toekomstbestendig kunnen investeren. Banken geven minder snel leningen;
- De agrariërs ervaren dat de overheden langs elkaar heen werken en niet, zoals bedoeld in de GGA, samen optrekken. Daardoor ontbreekt er samenhang in visie en beleid;
- Er heerst een gevoel dat ze als agrarische ondernemers niets hebben in te brengen over de toekomst van het gebied; er is een gevoel van wantrouwen.

Kansen

De ondernemers hebben onderstaande kansen aangedragen:

- Hoewel er uit de keukentafelgesprekken blijkt dat er op korte termijn weinig ondernemers stoppen, verwachten ondernemers van elkaar dat er meerdere ondernemers wel stoppen. Als dat het geval is, komt er grond vrij van deze stoppende ondernemers;
- Betere samenwerking van akkerbouwers en veehouders voor de teeltwisseling;
- Er staan ondernemers open voor het verplaatsen van hun bedrijf; Dat biedt ook kansen voor de blijvers omdat er mogelijk grond vrij komt;
- De beekeerdgronden zijn voor de landbouw van minstens zo goede kwaliteit als de enkeerdgronden, omdat er minder last van verdroging is.

Randvoorwaarden/ideeën/ aanbevelingen

De volgende randvoorwaarden, ideeën en aanbevelingen zijn benoemd:

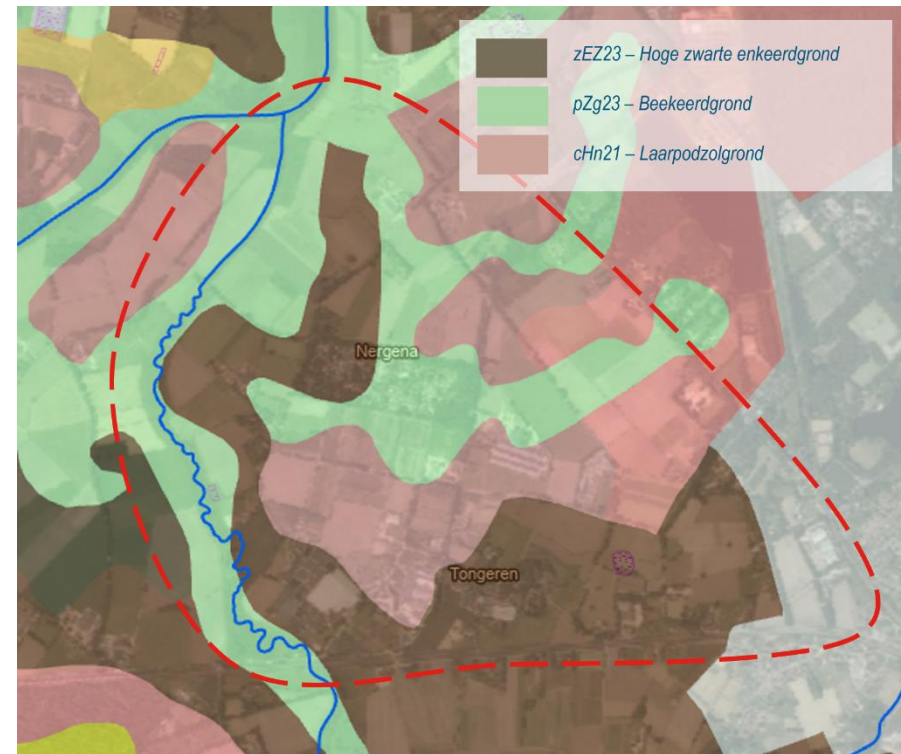
- Vastleggen hoeveel grond de agrarische sector in het gebied nodig heeft;
- Geen grond aan landbouw meer onttrekken (bijvoorbeeld geen zonnevelden aanleggen);
- Indien toch grond aan landbouw wordt onttrokken, dan elders compenseren;
- Grond van stoppende boeren proberen bij de ondernemers in het gebied te houden;
- Grond van stoppers kopen voor blijvers;
- Geen verdere aankoop van grond in de omgeving door organisaties, zoals Ark Rewilding Nederland, met als doel natuurontwikkeling;
- Woningbouw zou beter geconcentreerd kunnen worden tussen Boxtel en Liempde in plaats van in de 'oksel' bij Boxtel, omdat daar geen agrarische bedrijven meer actief zijn;
- Er is meer overzicht en inzicht nodig in ontwikkelingen op individueel niveau in het gebied om in te spelen op plannen van ondernemers, overheden en organisaties;
- Verder vragen de ondernemers duidelijkheid in beleid;
- Als er beperkingen komen, dan eerlijk compenseren;

- Er dient een gesprek op gang gebracht worden tussen de gemeente, waterschap, provincie en agrarisch ondernemers in het cluster Boxtel. Doel van dit gesprek is om duidelijkheid te bieden op het handelingsperspectief van de agrarische ondernemers in deze omgeving en te bouwen aan vertrouwen;
- Er is een integraal plan nodig voor dit gebied, in tegenstelling tot het maken van plannen door de afzonderlijke overheden;
- Als er meer duidelijkheid is over de randvoorwaarden in dit gebied, dan kan een vertrouwenspersoon of 'oliamannetje' individuele gesprekken (voor een lange periode) aangaan om initiatieven te onderkennen, ideeën aan elkaar te verbinden etc.

Belangrijkste vervolgacties

De belangrijkste vervolgacties om mee aan de slag te gaan zijn als volgt:

- Systeem bedenken om grond (van stoppers) in het gebied te houden voor de andere agrarische ondernemers;
- Behoeftte aan ruimtegebruik landbouw concreet maken en vastleggen;
- Afspraken maken om grond die aan de landbouw wordt onttrokken op andere locaties terug te geven;
- Impact vernatting en andere opgaven op reguliere verdienmodel landbouw inzichtelijk maken en helderheid in welke vergoeding/compensatie reëel zou zijn;
- Overheid moet actief aan de slag om regelingen te maken om bedrijven uit het gebied te verplaatsen;
- De stuurgroep van de GGA dient een gesprek op gang brengen tussen de overheden (gemeente, waterschap, provincie) en de agrarisch ondernemers uit het cluster;
- Vervolgens een 'oliamannetje' aanstellen in cluster Boxtel en wijde omgeving om kansen, ideeën, initiatieven met elkaar te verbinden en in gang te zetten;
- Opzetten van een stevig instrument om ruimtelijke ontwikkelingen (kavelruil, etc.) in het gebied in gang te zetten en uit te voeren.

Figuur 3.2-3 Bodemkaart

3.2.2.2 Woningbouw

Knelpunten

Aangedragen punten die ondernemers als knelpunt ervaren:

- De gemeente is al lange tijd bezig met het vormen van beleid voor woningbouw in het cluster Boxtel. Veruit de meeste agrarische ondernemers ervaren dit als een donkere wolk boven het gebied. Er is een enorme ruimteclaim in de zogenaamde 'oksel' bij Boxtel (zie het kaartje hieronder). Er zijn ook kaartjes vanuit de gemeente naar buiten gekomen over woonclusters verspreid in het gebied die veel onrust geven, omdat toekomstige woningbouwclusters (zie in het kaartje hieronder) zijn ingetekend op de gronden van lokale agrarische ondernemers.
- De communicatie door de gemeente over het toekomstige beleid ervaren de ondernemers als slecht.

Kansen

De ondernemers hebben onderstaande kansen aangedragen:

- Woningbouw levert veel geld op. Er kan met opbrengsten een fonds worden gevormd om in het (ruimte leverende) landelijke gebied te investeren;
- De wens voor meer woningen kan gecombineerd worden met agrarisch ondernemers die willen stoppen.

Randvoorwaarden/ideeën/ aanbevelingen

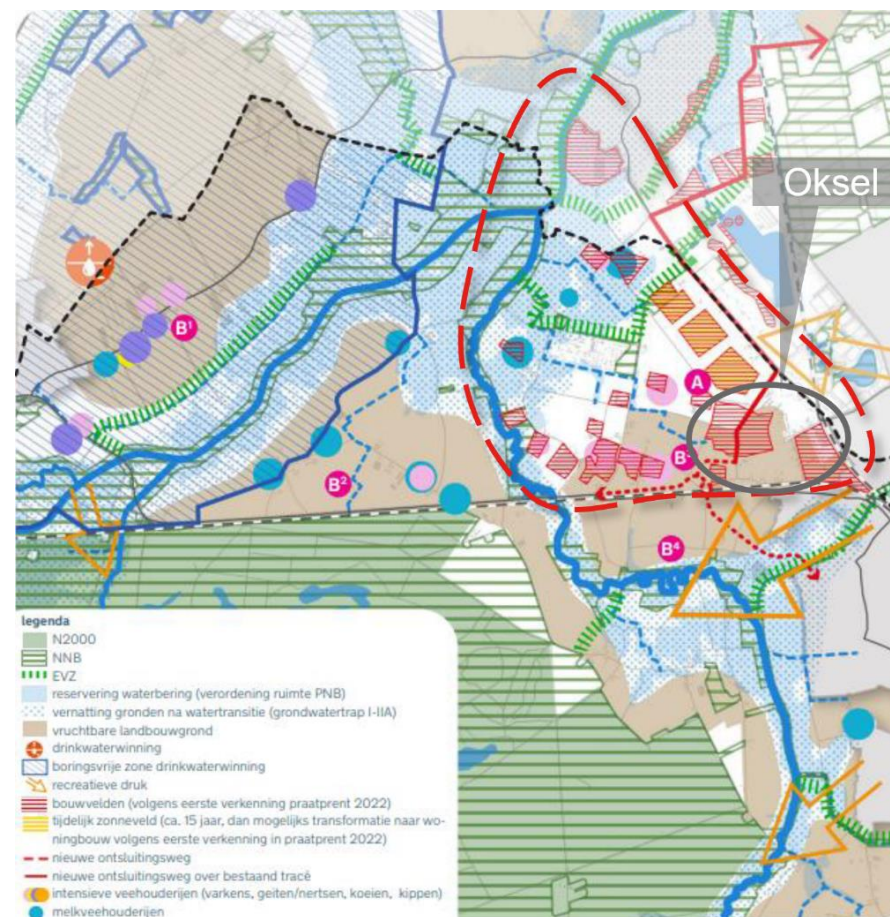
De volgende randvoorwaarden, ideeën en aanbevelingen zijn benoemd:

- Eerlijke en open communicatie over woningbouw;
- Als er woningbouw in het gebied noodzakelijk is, dan concentreren in de 'oksel' en niet in kleinere clusters in het gebied;
- Investeringsfond 'landelijk gebied' opzetten vanuit de woningbouw, bijvoorbeeld om bedrijven te verplaatsen.;
- Bij woningbouw niet alleen grond aankopen die daarvoor nodig is (kaasschaafmethode), maar inzetten op volledige aankoop en verplaatsingen van bedrijven.

Belangrijkste vervolgacties

De belangrijkste vervolgacties om mee aan de slag te gaan zijn als volgt:

- Er moet een gesprek op gang gebracht worden tussen de gemeente, waterschap, provincie en agrarisch ondernemers in het cluster Boxtel. Doel van dit gesprek is om duidelijkheid te bieden in het handelingsperspectief in deze omgeving en te bouwen aan vertrouwen (zie ook paragraaf Landbouw van het cluster Boxtel);
- Ontwikkelen investeringsfonds 'landelijk gebied'.

Figuur 3.2-4 Visie woningbouw gemeente Boxtel

3.2.2.3 Water

Knelpunten

Aangedragen punten die ondernemers als knelpunt ervaren:

- De wateropgave is nog vaag: hoe groot wordt het gebied precies, hoe vaak waterberging, hoeveel peilverhoging. Daarom zijn de gevolgen lastig in te schatten;
- Het zoekgebied is erg groot;
- Indien (delen) natter worden of voor waterberging beschikbaar moeten zijn:
 - Beperkt dit de gewaskeuze;
 - Is er mogelijke schade aan gewassen (minder opbrengst), gebouwen, natuur (bomen);
- Op de locaties waar de beek meandert, wordt het water minder snel afgevoerd met wateroverlast tot gevolg;
- Waterpeil in de beek is al verhoogd waardoor agrariërs niet of te laat op het land kunnen;
- Op de hogere delen (enkeerdgronden) ondervindt men last van verdroging.

- Onderzoeken en vaststellen wie of wat de waterkwaliteit beïnvloed en daar actie op ondernemen;
- Meer water vasthouden in het N2000 Kampina;
- Indien voor woningbouw natuurcompensatie nodig is, dit combineren in de gebieden voor waterberging.

Belangrijkste vervolgacties

De belangrijkste vervolgacties om mee aan de slag te gaan zijn als volgt:

- Meer uitleg en communicatie vanuit het waterschap aan de agrarische ondernemers over de wateropgaven om de gevolgen beter te kunnen inschatten;
- Daarna inzichtelijk maken welke teelten waar mogelijk zijn;
- Agrariërs willen onderling met collega's een strategie bepalen ten aanzien van vernatting.

Kansen

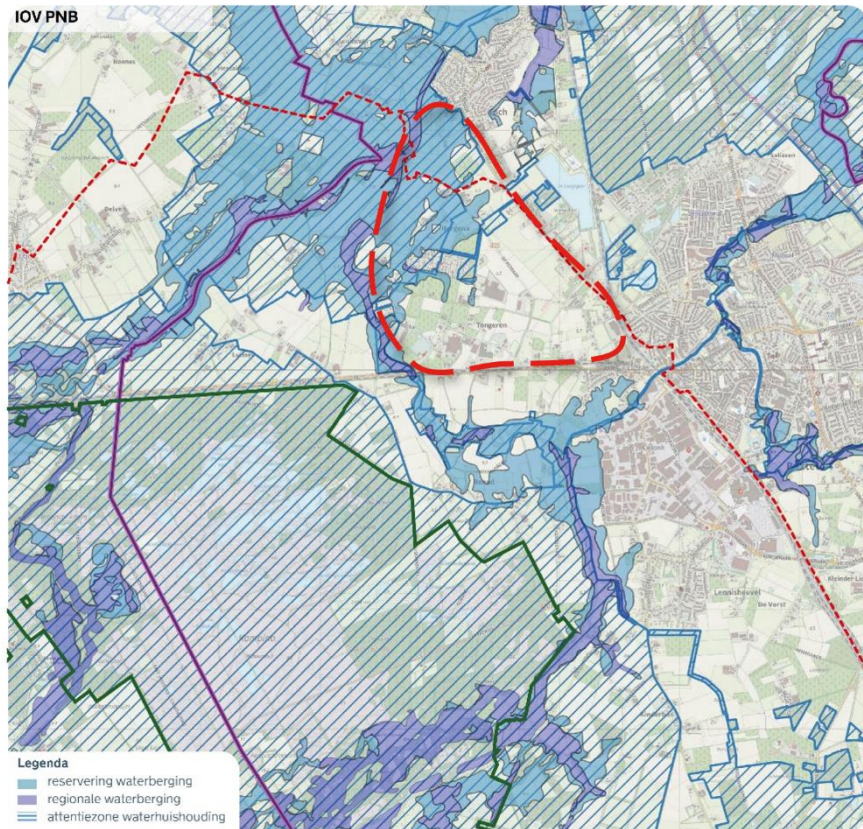
De ondernemers hebben onderstaande kansen aangedragen:

- Vernatting rond de beken is mogelijk met nadere voorwaarden over aanvullende maatregelen zoals waterafvoer;
- Met maatregelen is het mogelijk om op hogere gronden verdroging tegen te gaan.

Randvoorwaarden, ideeën en aanbevelingen

De volgende randvoorwaarden, ideeën en aanbevelingen zijn benoemd:

- Flexibel en stuurbaar waterbeheer mogelijk houden/maken, bijvoorbeeld met stuwen op de lagere delen en peilgestuurde drainage op hogere delen;
- Peilverhoging kan, mits er eens snelle afvoer van water mogelijk is;
- Als waterberging plaat gaat vinden:
 - Dan de waterkwaliteit gaan meten in verband met residuen op het land;
 - Vergoedingstelstel optuigen voor schade;

Figuur 3.2-5 Beleidskaart water

- Stel duidelijke doelen en geef voor langere tijd zekerheid over maatregelen die getroffen worden;
- Gebiedspartners dienen flexibel in hun doelen te zijn om samen een afgewogen gebiedsplan te maken.

Om een goede start te maken willen de ondernemers graag met de overheden om de tafel om gezamenlijk de toekomst van hun gebied te bespreken. Als daar meer duidelijkheid over is, dan kan een vertrouwenspersoon of 'oliermannelijke' in een gebied dat groter is dan het cluster Boxtel aan de slag om initiatieven te zoeken, ideeën en plannen met elkaar te verbinden en zo het gebied in beweging te krijgen. Dat krijg je niet voor elkaar als dat aan een vergadertafel moet gebeuren; dan houden de agrarische ondernemers de kaarten tegen de borst.

Alle negen ondernemers die aan de gesprekken hebben deelgenomen, willen op de hoogte blijven van het gebiedsproces. Zeven ondernemers staan open voor deelname aan werkgroepen. Drie zijn bereid om de groep ondernemers te vertegenwoordigen.

3.2.3 Aanbevelingen m.b.t. het gebiedsproces

Er is veel twijfel over het nut van het gebiedsproces en de invloed die de ondernemers hebben op de inhoud. Dat levert een aantal aanbevelingen en randvoorwaarden op om deel te nemen aan het proces.

- Een open en transparant proces, geen achterkamertjes waarin maatregelen al zijn voorgekookt;
- Neem agrariërs serieus en betrek ze snel en goed in het proces;
- Er is gelijkwaardigheid nodig tussen de gebiedspartners;

3.3 Lennisheuvel

Het cluster Lennisheuvel is gelegen aan de zuidwestzijde van gemeente Boxtel. Het gebied wordt grofweg begrensd door de Kapelweg in het noorden, natuurgebied Kampina in het westen, de Oude Grintweg/Oirschotseweg in het oosten en in het zuiden de Brinksedijk (grenzend aan het cluster Oirschot of Broekstraat/Nieuwedijk). Het is ook het gebied waar De Beerze en de Heerenbeekloop samenkomen en het gebied weer verlaten als Smalwater en Kleine Aa.

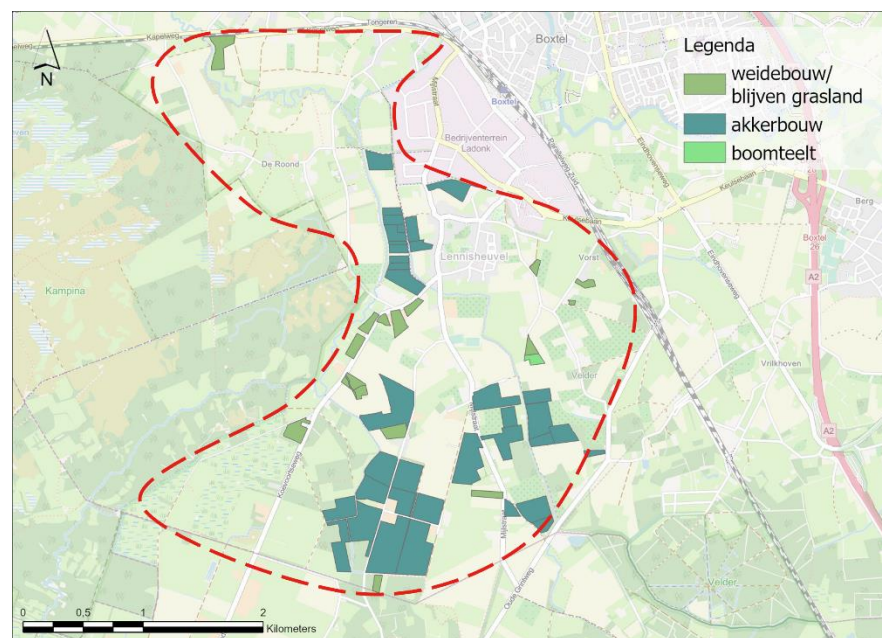

Figuur 3.3-1 Overzichtkaart Lennisheuvel

Het buitengebied kenmerkt zich door lintbebouwing met agrarische percelen zoals te zien aan de Nieuwedijk en Koevoortseweg. In de volgende paragrafen wordt beschreven wat er is opgehaald uit de keukentafelgesprekken en de huiskamerbijeenkomsten t.a.v. agrarisch perspectief, waaronder de kenmerken van de agrarische sector in dit gebied, vervolgens de kansen, knelpunten, randvoorwaarden en de belangrijkste vervolgacties en als laatste de aanbevelingen voor het gebiedsproces. De belangrijkste thema's in Lennisheuvel zijn perspectief voor de landbouw, vernatting, natuurontwikkeling en woningbouw.

3.3.1 Beschrijving Agrarische sector

Om een goed beeld te krijgen van de agrarische sector zijn er ook vragen gesteld tijdens de keukentafelgesprekken die ingaan op de algemene bedrijfsvoering. Bij de keukentafelgesprekken in dit gebied zijn de ondernemers van 9 agrarische ondernemingen betrokken. Op deze 9 agrarische bedrijven wordt overwegend vee gehouden. Hiervan heeft een aantal ondernemers de bedrijfsvoering verbreed met akker- of tuinbouw, horeca of de verkoop /verhuur van machines. Eén ervan is biologisch gecertificeerd. Bij de meeste bedrijven is de verkaveling matig tot goed.

Figuur 3.3-2 Kaart grondgebruik Lennisheuvel (indicatief weergegeven)

In totaal hebben de negen betrokkenondernemers ca. 150 ha grond in gebruik binnen het cluster Lennisheuvel, waarvan 52% reguliere pacht, 42% in eigendom is, 5% erfpacht en 2% geliberaliseerde pacht is en 6 % rouleer/ of ruilgrond. Van de 150 ha grond is ca. 128 ha akkerbouw, 21 ha weidebouw/ blijvend grasland en 1 ha boomteelt.

Ontwikkelingen afgelopen 5 jaar

De ondernemers van drie bedrijven hebben in machines en gebouwen geïnvesteerd. Eén bedrijf heeft daarnaast fosfaatrechten aangekocht en is gegroeid in areaal landbouwgrond. Eén bedrijf is gegroeid in aantal dieren en één bedrijf is overgestapt van koeien naar het houden van paarden. Daarnaast is één bedrijf langzaam aan het afbouwen (de koeien zijn al weg en nu nog alleen kalveropfok) en hebben er op drie bedrijven geen noemenswaardige ontwikkelingen plaatsgevonden. Op twee bedrijven vindt er 'n verbreding van activiteiten plaats, namelijk richting loonwerk en horeca.

Toekomstbeeld/ visie onderneming voor de toekomst

Wat het toekomstbeeld betreft zijn er zes ondernemingen waarvan de ondernemers zeker meer dan 20 jaar en drie die nog minimaal 10 jaar door willen gaan. De ondernemers die nog minimaal 10 jaar door willen gaan hebben geen opvolgers en zijn alle drie 54 jaar of ouder. De overige bedrijven hebben één of meerdere bedrijfshoofden die jonger zijn dan 54. De ondernemers hebben over het algemeen niet één beeld voor ogen voor hun bedrijf maar hebben voor hun bedrijf soms meerdere toekomstbeelden- of visies:

Aantal ondernemers	Ontwikkelrichtingen
4	Continueren en consolideren
3	Realiseren recreatie/woningbouw
2	Extensiveren. Twee ondernemers hebben meer grond nodig voor de mestafzet, met extra grond kunnen ze extensiveren.
1	Omschakelen van melkvee naar vleesvee.
1	Uitbreiding van horeca.
2	Verduurzaming. Verduurzamen met bijvoorbeeld luchtwassers en energieopwekking, maar wachten af wat beleid en regelgeving gaat doen.
1	Zoekende naar verbreding.

Verder geven de blijvers in het gebied aan dat zij boven op hun huidige areaal landbouwgrond ca. 170 ha extra landbouwgrond nodig hebben om hun toekomstbeeld te realiseren.

3.3.2 Kansen, knelpunten en randvoorwaarden per thema

In de volgende paragrafen worden voor de thema's water, natuur, landbouw en woningbouw de belangrijkste knelpunten, kansen en randvoorwaarden beschreven en vervolgens ook wat de belangrijkste vervolgacties zijn. Dit zijn dus met name opmerkingen die te maken hebben met de bedrijfsvoering op de bedrijven.

3.3.2.1 Landbouwperspectief

Knelpunten

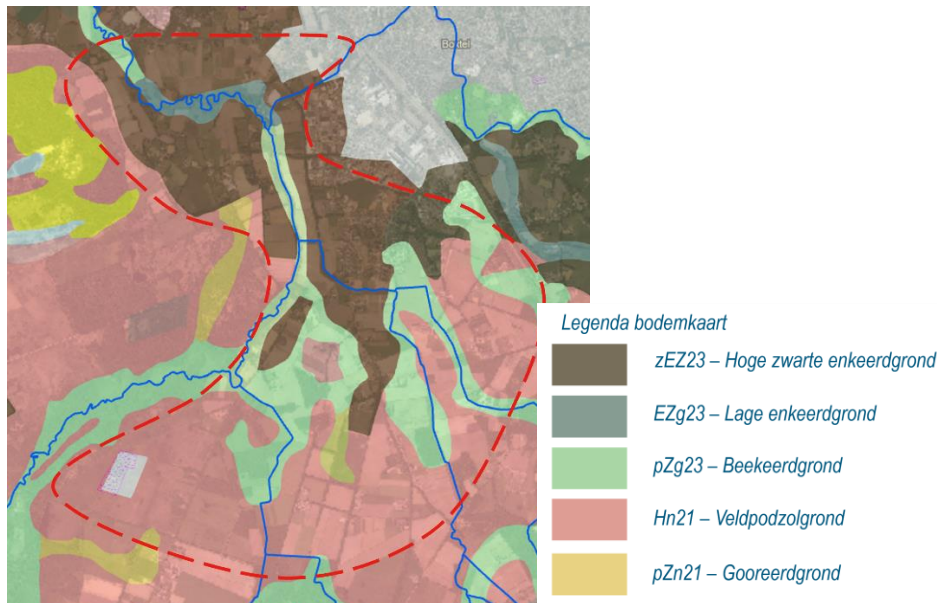
Twee knelpunten worden door meerdere ondernemers benoemd:

1. Beperkte ontwikkelingsmogelijkheden:

- Te weinig ruimte om te kunnen extensiveren door hoge gronddruk door ontwikkeling nieuwe natuur;
- Er wordt veel grond aan landbouw onttrokken en de ingetekende gebieden zijn (bijna) alleen toegewezen aan extensieve teelt of grasland.

2. Waterhuishouding:

- Ondernemers ondervinden steeds meer negatieve gevolgen van vernatting;
- Vernatting kan in de toekomst een groot probleem vormen voor landbouwgrond. Dit heeft verschillende effecten, bijvoorbeeld minder groenbemesting (groeit slecht op natte gronden of kan in het najaar niet meer gezaaid worden) mogelijk;
- Vernatting heeft ook een negatieve invloed op de kwaliteit van grasland en het te oogsten gras (te nat oogsten maar ook vervuiling van het gras door modder enz.);
- Goede landbouwgronden worden te nat. Kwaliteit van gras/ teelt zal te veel achteruitgaan. Door vernatting kunnen graspercelen vaak nog maar 1 keer per jaar gemaaid worden in plaats van 3 keer per jaar.

Figuur 3.3-3 Bodemkaart

De ondernemers in het gebied benoemen ook nog onderstaande overige belemmeringen voor bedrijfsvoering:

- Onzekerheid in beleid en regelgeving;
- Vergunningen voor nieuwe activiteiten enz. zijn slecht te verkrijgen of trajecten voor het verkrijgen van een vergunning duren (te) lang of nieuwe activiteit(en) passen niet binnen het bestaande bestemmingsplan;
- Geen/moeilijk te krijgen lening van bank.

Kansen

De ondernemers hebben onderstaande kansen aangedragen:

- Laten we proberen de grond van stoppende boeren bij de ondernemers in het gebied te houden;
- Vermindering van de gronddruk realiseren door grond die aan landbouw onttrokken wordt op andere locaties terug te geven. Afhankelijk van de bereikbaarheid kan dit in een omtrek van maximaal 10 km zijn;

- Er zullen mogelijkheden voor andere teelten komen (o.a. gewassen die beter gedijen onder nattere omstandigheden);
- Verhuur van grond aan akkerbouw om wisselteelt mogelijk te maken;
- Verbinding zoeken met de stoppers om te kunnen extensiveren (huren, pachten, kopen etc.).

Randvoorwaarden ideeën, aanbevelingen

De volgende randvoorwaarden, ideeën en aanbevelingen zijn benoemd:

- Landbouwgrond moet beschikbaar blijven. Stoppen met het onttrekken van grond aan de landbouw;
- Grondruil mogelijk maken en of extra grond (totaal 75 hectare) zien te vinden;
- Kunstmatige ingrepen, zoals peil-gestuurde drainage, moeten voor alle agrarische sectoren mogelijk zijn;
- Er zijn reële vergoedingen nodig als een bedrijf gedwongen moet verbreden;
- Biedt duidelijkheid t.a.v. beleid. Agrarische ondernemers willen weten waar ze aan toe zijn, zoals helderheid over stikstofrechten en de overgangsregeling;
- Perspectief bieden aan (jonge) boeren. Dit is een relatief grote groep in dit cluster, waardoor er weinig stoppers zijn;
- Medewerking van de gemeente waar het gaat om nieuwe vergunningen of wijzigingen van bestemmingsplannen om nieuwe bedrijfsactiviteiten te kunnen realiseren;
- Financiële medewerking. Ondersteuning van de bank(en) om nieuwe activiteiten, innovaties en aanpassing van de bedrijfsvoering te realiseren;
- Ondersteuning vanuit ondersteuningsnetwerk;
- Stikstofrechten kunnen verkopen;
- Flexibel omgaan met vergunningsaanvragen en wijziging van bestemmingsplannen voor bestaande activiteiten en nieuwe activiteiten in het buitengebied. Eén ondernemer ondervond problemen bij het aanvragen van 'n ontheffing voor aanpassing van een kippenstal.

Belangrijkste vervolgacties

De belangrijkste vervolgacties om mee aan de slag te gaan zijn als volgt:

- Behoeftte aan ruimtegebruik landbouw concreet maken en vastleggen;
- Afspraken maken om grond die aan de landbouw wordt onttrokken op andere locaties terug te geven;
- Op basis van beschikbare informatie en verwachte grondwaterstanden inzichtelijk maken welke teelten waar mogelijk zijn;
- Impact vernatting en andere opgaven op reguliere verdienmodel landbouw inzichtelijk maken en aantonen welke vergoeding/compensatie reëel zou zijn;
- Extra ondersteuningsbehoefte is er bij:
 - Hulp/bemiddeling bij perceelruil;
 - Duidelijkheid over mogelijk grondgebruik door andere instanties;
 - Contactgegevens ondersteuningsnetwerk nodig.

3.3.2.2 Water

Knelpunten

Aangedragen punten die ondernemers als knelpunt ervaren:

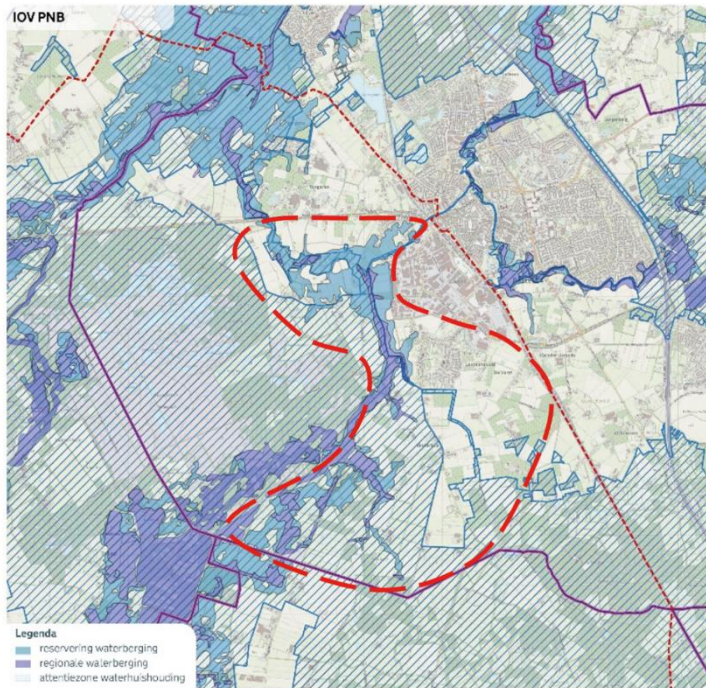
- De Beerze is de afgelopen jaren al gemeanderd en het waterpeil steeds verder verhoogd, waardoor de problemen door vernatting steeds groter worden. Verdere vernatting door hydrologische maatregelen i.c.m. de reeds gemeanderde Beerze hebben vergaande (economische) gevolgen;
- Het water kan niet meer snel genoeg uit het gebied stromen, dit zorgt voor verdere vernatting;
- Bij extra peilopzet, en op basis van teelt volgt peil, zal er geen reguliere akkerbouw in een groot deel van het gebied meer mogelijk zijn;
- Vernatting geeft schade aan gewassen, gebouwen en natuur (bomen gaan dood) en reduceert grondwaarde;
- Momenteel zijn er geen of beperkte mogelijkheden om effecten van vernatting te reguleren en/of te verkleinen;

- Hogere waterpeil vormt problemen voor onder andere de mestkelders. Op sommige plaatsen komen deze omhoog/gaan deze 'drijven';
- Afwatering in Schouwsloot is slecht, dit zorgt voor veel vernatting in omgeving;
- Koeien kunnen niet meer naar buiten als gronden te nat zijn;
- LOP-stuwen (Landbouw OntwikkelingsPlan) worden niet gebruikt/beheerd.

Kansen

De ondernemers hebben onderstaande kansen aangedragen:

- Pilot waterschap met peil gestuurde drainage is stopgezet maar veel ondernemers zien dit als een kansrijke oplossing
- Water vasthouden bovenstrooms (ten zuiden van) spoor in het natuurgebied zelf;
- Agrarische sector is bereid om mee te helpen aan het beheer en onderhouden van het watersysteem;
- Agrariërs dienen onderling waterafvoer en teelt mogelijkheden te bespreken om zo elkaar te kunnen helpen;
- Ondernemers staan open voor natuurrealisatie i.c.m. de mogelijkheid om het bedrijf verder te ontwikkelen.

Figuur 3.3-4 Beleidskaart water

Belangrijkste vervolgacties

De belangrijkste vervolgacties om mee aan de slag te gaan zijn als volgt:

- Ondernemers hebben behoefte aan het organiseren van themabijeenkomsten, waarbij als eerste het thema “water” aan bod moet komen. Ondernemers willen over het thema ‘water’ in gesprek met het waterschap om over de mogelijkheden van peilgestuurde drainage en het voortzetten pilot te spreken. Daarnaast willen ondernemers ook graag weten wanneer het genoeg is. Zij hebben namelijk het gevoel dat er al heel veel gebeurd is. Het waterpeil is al verhoogd, hoeveel moet er nu nog bij?
- Strategie bepalen hoe om te gaan/ in te spelen op impact vernatting?

Randvoorwaarden, ideeën en aanbevelingen

De volgende randvoorwaarden, ideeën en aanbevelingen zijn benoemd:

- Waterbeheer flexibel en stuurbaar houden/ maken d.m.v. stuwen en peil gestuurde drainage om werkzaamheden in voor- en najaar mogelijk te houden;
- Contour waterreserveringsgebied is heel ruim begrensd. Kijk kritisch of dit bijgesteld kan worden om impact te verkleinen;
- Zorg voor een goede en eerlijke compensatie als door verdere vernatting het verdienmodel in het gedrang komt en de grondwaarde omlaaggaat;
- Gebiedspartijen samen met agrariërs de waterkwaliteit gaan meten en monitoren

3.3.2.3 Natuur en biodiversiteit

Knelpunten

Aangedragen punten die ondernemers als knelpunt ervaren:

- Recreatiedruk in het gebied neemt toe;
- Natuur loopt door het verhogen van het waterpeil ook schade op. Zo gaan er bijvoorbeeld bomen dood door vernatting;
- Door vernatting neemt het risico op plagen en ziekten toe;
- Er komen meer watervogels in het gebied, waardoor het risico op vogelgriep toeneemt. Daarnaast brengen ze veel vraatschade toe aan gewassen in het gebied;
- Klein stukje natuur geeft beperkingen voor de agrarische bedrijfsvoering in een groter gebied;
- Natuurontwikkeling draagt bij aan een toenemende druk op de grond, waardoor die voor de landbouw minder beschikbaar is;
- Landbouwgrond is schaars.

Kansen

De ondernemers hebben onderstaande kansen aangedragen:

- Agrariërs willen graag meehelpen om de (nieuwe) natuur te beheren. Bijvoorbeeld door te helpen met het onderhoud van natuurlanen, opslag van CO2 door switch naar andere grassoorten en grondruil;
- Extensieve beweiding natuurgebieden mogelijk maken;
- Vaste mest inzetten in natuurgebieden voorkomt dat gronden uitgemergeld raken en stimuleert de biodiversiteit op het perceel;
- Verschillende percelen zijn aangemerkt om natuur te realiseren. Wanneer deze percelen geruimd kunnen worden tegen agrarische grond dan vinden de agrarische ondernemers dit geen probleem;
- Zonnepanelen in de natuur ook mogelijk maken, zodat er niet alleen landbouwgrond hiervoor wordt ingezet.

Randvoorwaarden, ideeën en aanbevelingen

De volgende randvoorwaarden, ideeën en aanbevelingen zijn benoemd:

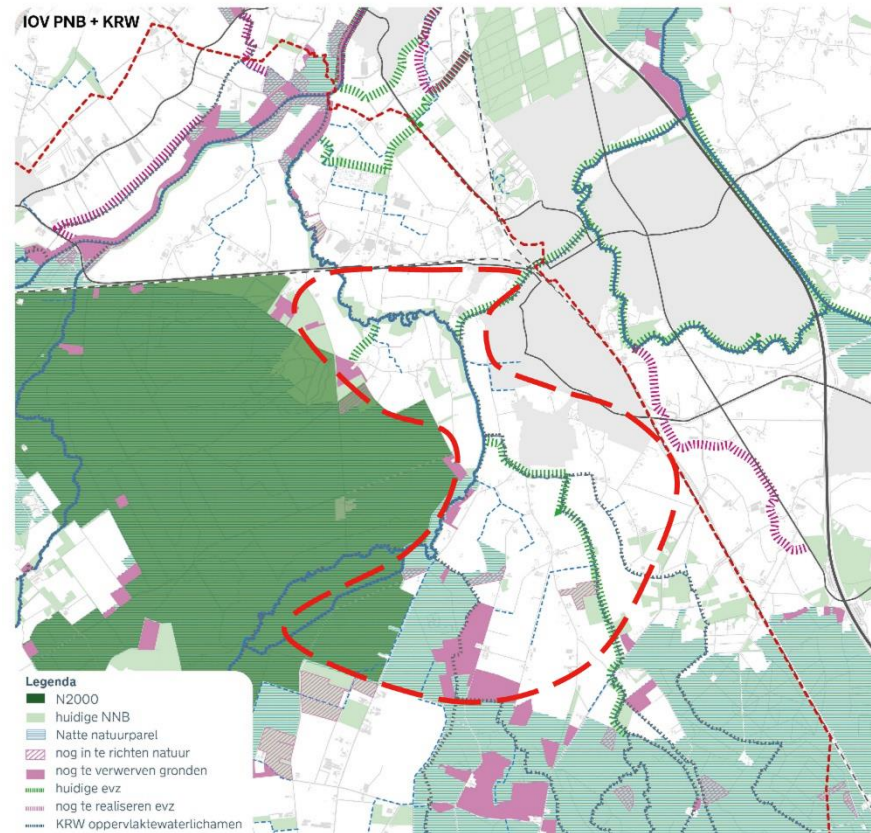
- Kijk goed waar het nog echt noodzakelijk is om natuur te realiseren. Laat overige gronden bij de landbouw om druk op grond te verminderen;
- Bekijk welke type natuur eventueel ook geschikt is voor extensieve landbouw (win-win).

Belangrijkste vervolgacties

De belangrijkste vervolgacties om mee aan de slag te gaan zijn als volgt:

- Het gesprek organiseren met waterschap, terrein behorende organisaties (tbo's) en provincie over gedeeld (extensief) grondgebruik om gronddruk te verlagen;
- In gesprek met waterschap, tbo's en provincie over onderhoud landschap samen met agrariërs.

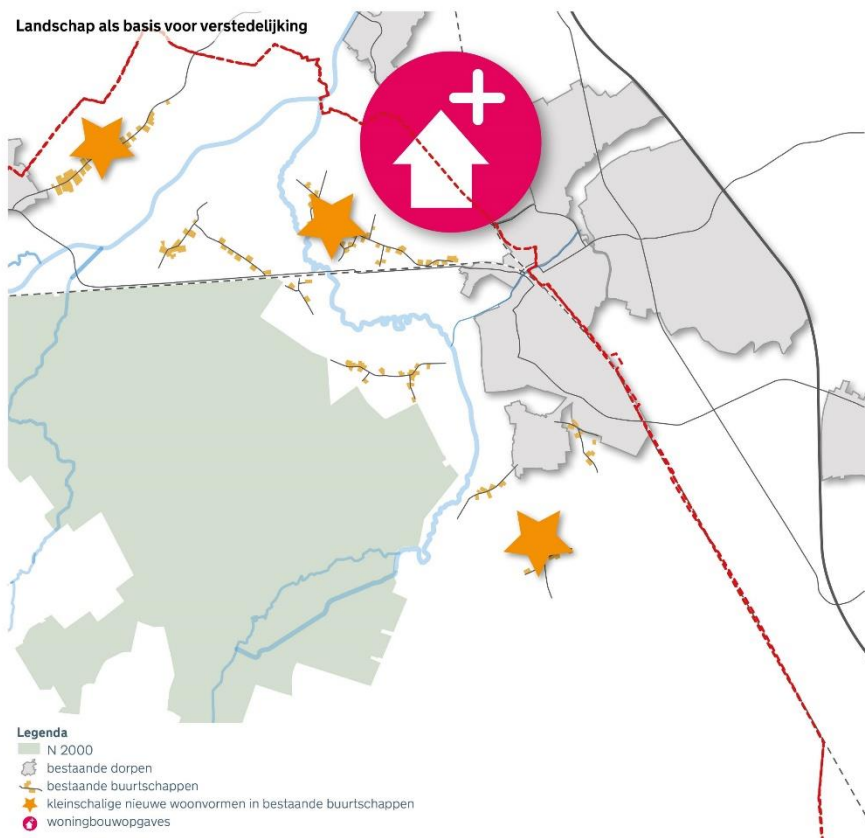
Figuur 3.3-5 Beleidskaart natuurdoelen

3.3.2.4 Woningbouw

Knelpunten

Aangedragen punten die ondernemers als knelpunt ervaren:

- Landbouwgrond wordt vaak opgeofferd als er voor woningbouw natuur gecompenseerd moet worden;
- Landbouw wordt steeds verder ingebouwd door natuur, industrie en woningbouw;
- Uitbreiding Lennisheuvel en overige woningen levert beperkingen op vanuit de omwonenden (bijvoorbeeld klachten over stank, vooral wanneer deze woningen binnen de stankcirkel van 'n bedrijf komen te liggen).

Figuur 3.3-6 Beleidskaart woningbouwopgave

Kansen

De ondernemers hebben onderstaande kansen aangedragen:

- Maak het voor stoppers mogelijk om de bedrijfskavel te ruilen tegen 'n woonkavel;
- Er kunnen woningen gebouwd worden op eigen grond, bijvoorbeeld voor eigen gebruik;
- Woningbouw en verhuur van recreatiewoningen kunnen helpen om de bedrijfsvoering te verbreden bij gebrek aan agrarische bedrijfsontwikkelingsmogelijkheden.

Randvoorwaarden

De volgende randvoorwaarde is benoemd:

- Woningbouw in buitengebied prima, maar niet ten koste van landelijk gebied en de agrarische bedrijfsvoering.

Belangrijkste vervolgacties

De belangrijkste vervolgacties om mee aan de slag te gaan zijn als volgt:

- Een aantal ondernemers heeft interesse in woningbouw en hoort graag meer over de mogelijkheden en randvoorwaarden van de gemeente en de provincie.

3.3.3 Aanbevelingen m.b.t. het gebiedsproces

Veel ondernemers voelen een sterke betrokkenheid of band met het gebied waarin zij hun bedrijf hebben en willen graag een bijdrage leveren aan een goed gebiedsproces waarbij ook rekening gehouden wordt met de agrarische belangen. De volgende aanbevelingen zijn door de betrokken ondernemers aangedragen:

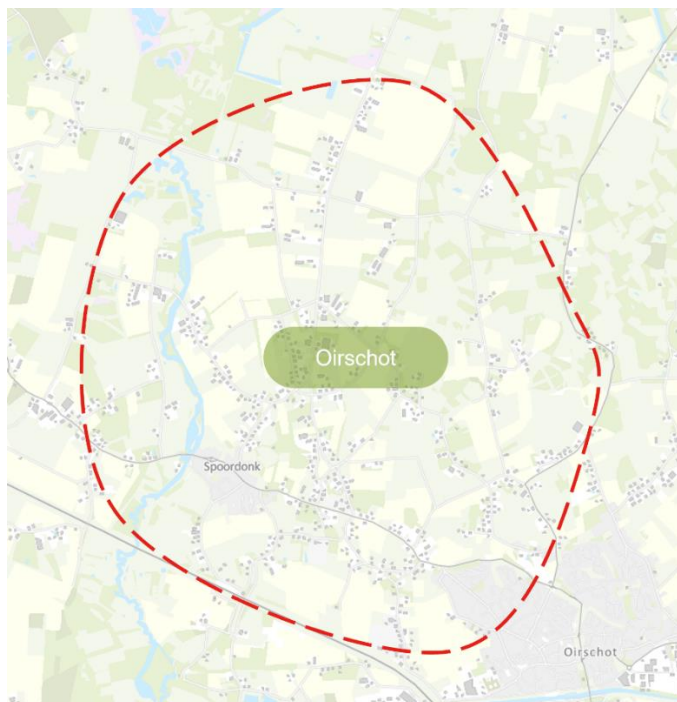
- Goed luisteren naar en inventariseren wat er speelt in het gebied;
- Ideeën, kansen en knelpunten die worden ingebracht serieus nemen;
- Open en eerlijke communicatie tussen alle partijen;
- Zorg voor meer, dus voldoende transparantie;
- Er is veel behoefte om op de hoogte gehouden te worden van ontwikkelingen in het gebiedsproces;
- Betrek agrariërs actiever bij het gebiedsproces. Een aantal ondernemers wil actief meedenken over bepaalde onderwerpen;
- Zorg voor een inzicht in de effecten van voorgestelde maatregelen;
- Realistische doelen en planning/tijdspad stellen;
- Goed weten en beseffen wat de opgaven voor impact hebben op de omgeving;
- Wat is het ijkmoment waarvan uitgegaan wordt bij realiseren van de doelen?

Verder is het van groot belang dat er contact gelegd wordt met de jongere generatie boeren. Zij zitten nu niet aan tafel, terwijl zij wel de toekomst hebben.

3.4 Oirschot

Het cluster Oirschot, eigenlijk het gebied Broekstraat/Nieuwedijk, wordt globaal begrensd door het natuurgebied De Kampina in het noorden en het dorp Spoordonk in het zuiden. Het gebied ligt rondom de wegen Broekstraat en Nieuwedijk en kenmerkt zich door lintbebouwing met agrarische percelen. In de volgende paragrafen wordt beschreven wat er is opgehaald uit de keukentafelgesprekken en de huiskamerbijeenkomsten t.a.v. agrarisch perspectief, waaronder de kenmerken van de agrarische sector in dit gebied, vervolgens de kansen, knelpunten, randvoorwaarden en de belangrijkste vervolgacties en als laatste de aanbevelingen voor het gebiedsproces.

De belangrijkste thema's in dit cluster zijn perspectief voor de landbouw, waterberging en vernatting en natuurontwikkeling.

Figuur 3.4-1 Overzichtkaart Oirschot

3.4.1 Beschrijving Agrarische sector

Bij de keukentafelgesprekken in dit gebied zijn de ondernemers van 13 agrarische ondernemingen betrokken. Het merendeel van de bedrijven in dit gebied betreft veehouderijbedrijven. Onder de gesproken ondernemers in het gebied is de situatie als volgt:

- 5 Kippenbedrijven (1x opfokhennen, 2x leghennen en 2x vleeskuikens);
- 2 melkveebedrijven;
- 1 geitenbedrijf;
- 2 bedrijven met vleeskalveren en/of zoogkoeien;
- Bedrijven gestopt of toekomst onzeker;
- Enkele bedrijven hebben naast het vee ook een akkerbouwtak.

Van de betreffende ondernemingen is er 1 bedrijf biologisch gecertificeerd. De meeste ondernemers zijn tevreden over de verkaveling van hun bedrijf en geven de verkaveling het stempel 'goed'.

De betrokken ondernemers kennen elkaar en de onderlinge sfeer is goed.

Figuur 3.4-2 Kaart grondgebruik (indicatief weergegeven)

In totaal hebben de betrokken 13 ondernemers ca. 202 ha grond in gebruik binnen het cluster Oirschot, waarvan 87% in eigendom is, 10% geliberaliseerde pacht en 3% reguliere pacht. Van de 202 ha grond is ca. 171 ha akkerbouw, 19 ha weidebouw/ blijvend grasland en 12 ha anders in gebruik) erf en ondergrond.

Ontwikkelingen afgelopen 5 jaar

De ondernemers van vier bedrijven hebben in machines en gebouwen geïnvesteerd. Eén bedrijf heeft meer grond in beheer gekregen. De ondernemers van twee bedrijven zijn in de afgelopen jaren gestopt met hun oorspronkelijke activiteiten maar hebben (nu) nog wel aan de landbouw gerelateerde activiteiten. Eén ondernemer is al langer dan 5 jaar gestopt met zijn oorspronkelijke activiteiten en wil zich nu richten op de teelt van potplanten maar onzeker is hoe zich dit richting toekomst gaat ontwikkelen.

Toekomstbeeld/ visie onderneming voor de toekomst

Van vijf bedrijven is het bedrijfshoofd (of zijn de bedrijfshoofden) 54 jaar of ouder:

- Twee ondernemers zijn inmiddels al gestopt;
- Eén ondernemer wil nog 4 jaar door met zijn veebedrijf daarna alleen nog akkerbouw;
- Eén ondernemer zal nog ca 5 jaar doorgaan en dan stoppen met zijn veebedrijf;
- Eén ondernemer heeft een opvolger.

De andere bedrijven hebben allemaal 1 of meerdere bedrijfshoofden die jonger zijn dan 54 jaar. Zij willen zeker nog minimaal 20 jaar doorgaan met hun bedrijf. De ondernemers hebben over het algemeen niet één beeld voor ogen voor hun bedrijf. Ze zetten in op meerdere mogelijkheden. De volgende ontwikkelrichtingen zijn door de ondernemers genoemd:

Aantal ondernemers	Ontwikkelrichtingen
5	Continueren en consolideren
2	Consolideren of stoppen
3	Extensiveren
3	Innoveren
2	Verbreden van activiteiten
2	Gestopt en wisseling naar alternatief verdienmodel

Drie bedrijven hebben zich aangemeld voor de beëindigingsregelingen van de rijksoverheid. Niet alle ondernemers zijn daadwerkelijk van plan hieraan deel te nemen. Deelname zal voornamelijk afhangen van de financiële vergoeding en dus of dit daadwerkelijk financieel interessant is. Daarbij willen de ondernemers alle mogelijkheden richting toekomst openhouden.

Belemmeringen

De ondernemers ervaren verschillende belemmeringen voor de uitoefening van hun bedrijf:

Aantal ondernemers	Beschrijving van de belemmeringen
5	Onzekerheid in beleid en regelwetgeving waardoor je niet goed weet waarin te investeren. Het provinciale stallenbeleid is hier een voorbeeld van.
2	Gronddruk. Het lukt bijvoorbeeld niet om grond te pachten.
4	Vergunningen/bestemmingsplan belemmeren nieuwe ontwikkelingen. Verbreding of nieuwe verdienmodellen worden gefrustreerd.
1	Onzekerheid/ onduidelijkheid gebiedsproces. Doelen zijn niet duidelijk.
1	Personeelstekort. Arbeiders zijn schaars en deze ondernemer geeft aan dat het onmogelijk is om mensen uit Nederland te vinden die nog in deze sector willen werken.
1	Het is moeilijk om een lening van de bank te krijgen.
1	Ervaren moeilijkheden door persoonlijke omstandigheden
2	Ervaren weinig tot geen belemmeringen
	Meerdere ondernemers noemen ook de vernatting met verhoogde kans op verspreiding ziektes

Wat is er nog nodig

De ondernemers in dit gebied geven aan het volgende nodig te hebben om hun toekomstbeeld te bereiken:

Aantal ondernemers	Beschrijving wat er nodig is
5	Medewerking en flexibiliteit van overheden.
4	Extra grond om te extensiveren.
6	Zekerheid en duidelijkheid over beleid en plannen, zodat je weet waarheen te ontwikkelen.
3	Steun vanuit overheid/compensatie of tegemoetkoming kosten.
1	Gebiedsgerichte aanpak met plannen als resultaat.
1	Niets nodig.

Verder geven de blijvers in het gebied aan dat zij boven op hun huidige areaal landbouwgrond ca. 170 ha extra landbouwgrond nodig hebben om hun toekomstbeeld te realiseren.

Ondersteuningsbehoefte

Om belemmeringen te overwinnen, het toekomstbeeld te bewerkstelligen geven de ondernemers maar beperkt aan dat ze daarbij ondersteuning nodig hebben. Wanneer op dit punt bij de betrokken ondernemers doorgevraagd wordt, wordt bedrijfsadvies door drie ondernemers genoemd. Vier ondernemers wensen echter vooral advies/begeleiding op het gebied van wet- en regelgeving inzake vergunningen voor realisatie van nieuwe plannen maar ook om te weten wat in de toekomst mogelijk is op 'n locatie enz. Duidelijkheid is gewenst. Zes ondernemers geven aan nu geen extra ondersteuningsbehoefte te hebben, vooral omdat hierin al door hun bestaande adviseurs wordt voorzien.

3.4.2 Kansen, knelpunten en randvoorwaarden per thema

In de volgende paragrafen wordt voor de thema's water, natuur en landbouw de belangrijkste knelpunten, kansen en randvoorwaarden beschreven en vervolgens ook wat de belangrijkste vervolgacties zijn. Dit zijn dus met name opmerkingen die te maken hebben met de bedrijfsvoering op de bedrijven.

3.4.2.1 Landbouw perspectief

Knelpunten

Aangedragen punten die ondernemers als knelpunt ervaren:

- Perspectief voor de landbouw is er onvoldoende. Er wordt veel te veel geregeld zonder de landbouw erbij te betrekken;
- De landbouw krijgt alleen de lasten maar niet de lusten;
- Door de vele opgaven is de landbouw "kansloos" in dit gebied;
- De doelen voor water, natuur en woningbouw gaan vóór landbouw en ten koste van de landbouw en verhogen de gronddruk;
- Te weinig ruimte om te kunnen extensiveren door hoge gronddruk;
- Ondernemers ondervinden steeds meer gevolgen van vernatting;
- Overgangszones rondom Kampina 'kosten' landbouwgrond en zorgen voor onduidelijkheid qua bescherming en regels;
- Vernatting zorgt ervoor dat de gronddruk op landbouwgrond toeneemt. Het beïnvloedt de grondkwaliteit, mogelijke teelt en lengte van gebruik;
- Ook het soort onderneming binnen de agrarische sector beïnvloedt de gronddruk. Boomteelt rukt op doordat ze per ha hogere pachtprizen kunnen betalen;
- Gemeentelijke medewerking bij vergunningverlening: Er worden door de ondernemers genoeg mogelijkheden gezien, echter zijn er veel vragen over de medewerking van de gemeente. De verwachtingen zijn dat dit moeilijk gaat zijn en dat vergunningen lang op zich laten wachten, als ze al goedgekeurd worden.

Kansen

De ondernemers hebben onderstaande kansen aangedragen:

- Er stoppen agrariërs. De vrijkomende grond is een kans voor de blijvers;
- Vermindering van de gronddruk realiseren door grond die aan landbouw onttrokken wordt (bijvoorbeeld voor natuur, waterberging enz.) op andere locaties terug te geven;
- Er zullen mogelijkheden voor andere teelten komen.

Randvoorwaarden ideeën, aanbevelingen

De volgende randvoorwaarden, ideeën en aanbevelingen zijn benoemd:

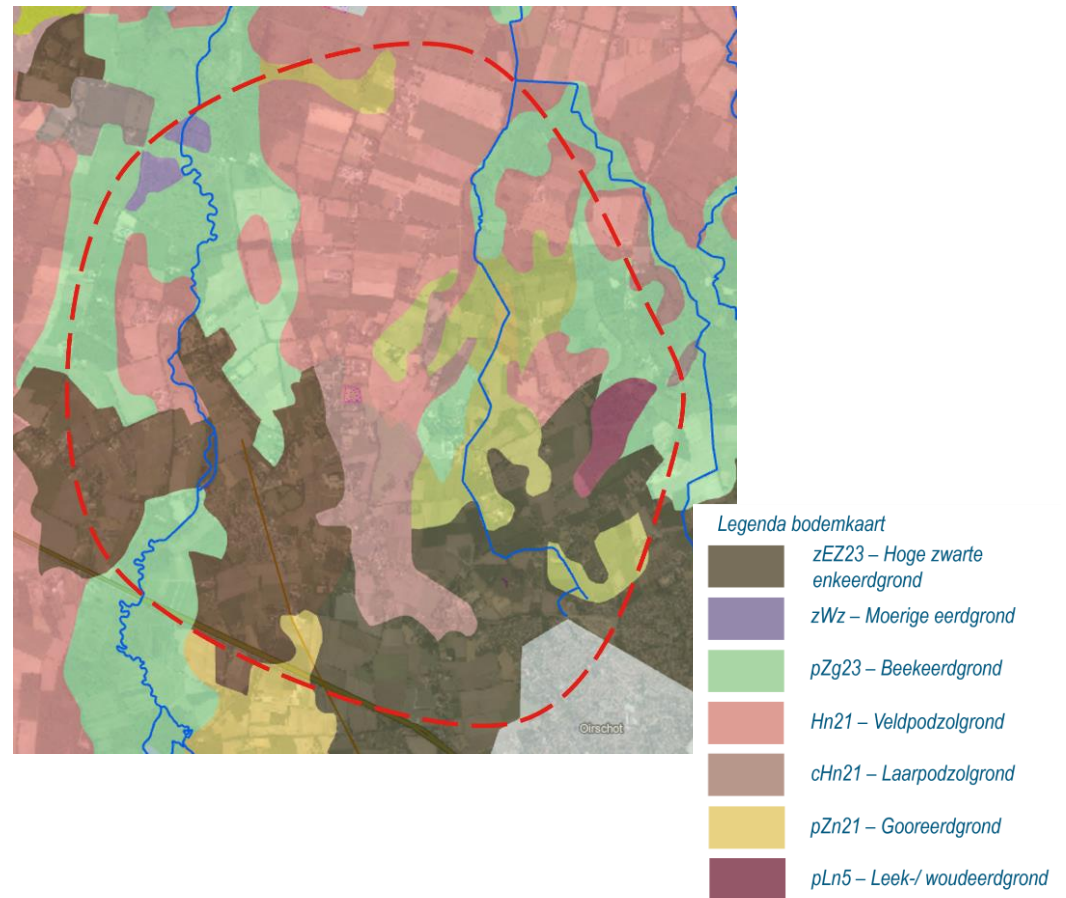
- Een duidelijk beleid is noodzakelijk! Dit beleid dient ervoor te zorgen dat er ruimte is/komt voor alternatieve/nieuwe haalbare verdienmodellen.
- Vrijkomende landbouwgrond moet landbouwgrond blijven;
- Vrijkomende weilanden niet altijd omzetten naar akkerbouw;
- Grond moet beschikbaar zijn voor extensivering;
- In overgangszone rondom Natura2000 moet enige vorm van landbouw mogelijk blijven. Maar vooral moeten de zones geen verdere belemmeringen opleveren voor aangrenzende percelen;
- Grond die vrijwillig omgezet wordt naar natuur moet altijd weer landbouwgrond kunnen worden;
- Vernatting moet worden tegengegaan om de grond- en waterkwaliteit goed te houden en teelt flexibiliteit (voldoende gewaskeuze, mogelijkheden om grond te bewerken enz.) mogelijk te houden;
- Het buitengebied moet het buitengebied blijven. Niet te veel woningen in het buitengebied erbij;
- Als er inkomstenderving is door maatregelen, dan een Eerlijke compensaties. Dit geldt ook voor het minder worden van de landbouwgrond als de grond steeds natter wordt (maatregelen die het gebruik van de landbouwgrond beperken, bepaalde teelten die niet meer mogelijk zijn enz.).

Belangrijkste vervolgacties

De belangrijkste vervolgacties om mee aan de slag te gaan zijn als volgt:

- Behoeftte aan ruimtegebruik landbouw concreet maken en vastleggen;

- Afspraken maken om grond die aan de landbouw wordt onttrokken op andere locaties terug te geven;
- Op basis van beschikbare informatie en verwachte grondwaterstanden inzichtelijk maken welke teelten waar mogelijk zijn;
- Impact vernatting en andere opgaven op reguliere verdienmodel landbouw inzichtelijk maken en aantonen welke vergoeding/compensatie reëel is.

Figuur 3.4-3 Bodemkaart Oirschot

3.4.2.2 Water

Knelpunten

Het waterpeil in dit gebied is de afgelopen jaren verhoogd. De daarmee gepaard gaande vernatting leidt tot steeds meer problemen binnen de landbouwsector met vergaande economische gevolgen. Ook (nieuwe) waterbergingsgebieden brengen nadelen voor de landbouw met zich mee. De volgende knelpunten worden door de agrarisch ondernemers in het gebied ervaren:

- Bij extra peilopzet, en op basis van teelt volgt peil, zal er geen reguliere akkerbouw meer mogelijk zijn in een groot deel van het gebied;
- De vernatting heeft gevolgen op verschillende gebieden:
 - Er ontstaat schade aan gewassen, gebouwen en natuur (bomen gaan dood);
 - De waarde van de grond daalt;
 - Toename van watervogels en daardoor een grotere kans op vogelgriep;
- Het achterland wordt als berging gebruikt en wordt overspoeld met vervuild water;
- Door aangewezen waterbergingsgebieden ontstaat insluiting van gebouwen en percelen waardoor ondernemers in feite (het gevoel krijgen) weggepest worden;
- Sommige waterbergingsgebieden zijn aangewezen op hoger gelegen gebieden, dit is onlogisch.

Wat de waterkwaliteit betreft, wordt gewezen op de overstort vanuit Oirschot. Bij overvloedige regenval gaat deze open en wordt het achterland overspoeld met verontreinigd water. Ook wordt gewezen op de waterkwaliteit in de Beerze. In sloten verder van de Beerze is het water veel schoner dan de Beerze zelf. Vanuit België komt met overstort vervuild water Nederland binnen.

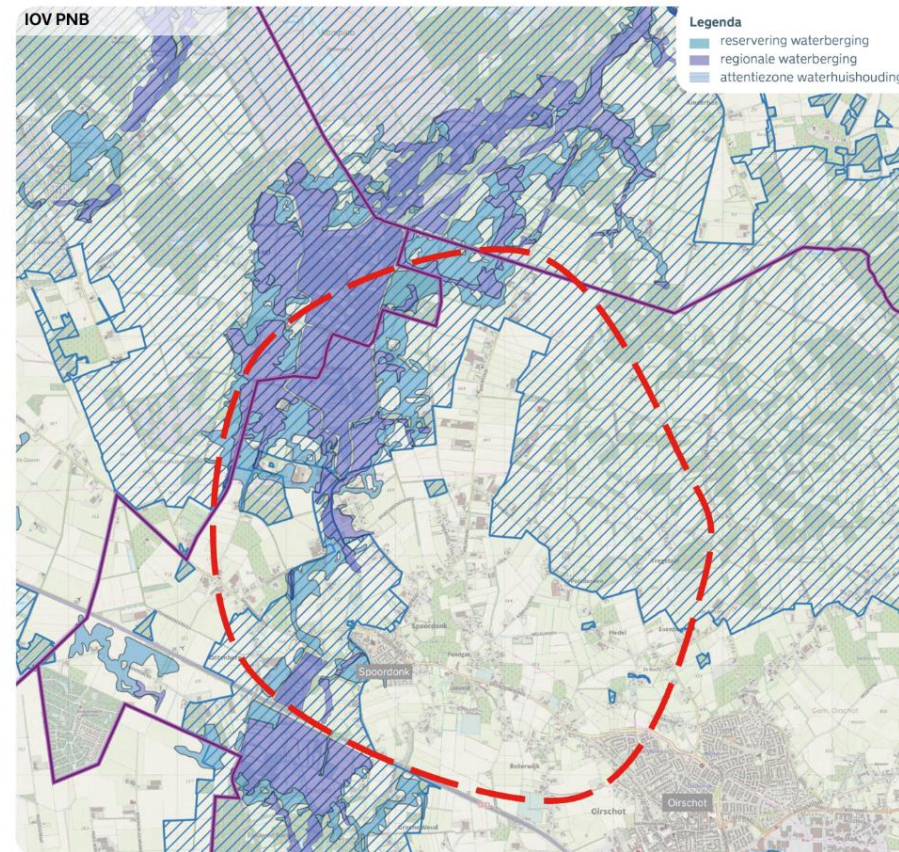
Vervolgens wordt beweerd dat de landbouw in het gebied zorgt voor een mindere waterkwaliteit. Het voelt bij de agrarische ondernemers oneerlijk wanneer zij hiervan de schuld krijgen.

Kansen

Ondanks vele knelpunten zien de agrarische ondernemers toch ook kansen:

- Agrarische sector is bereid om mee te denken over de inrichting van het watersysteem en mee te helpen aan het beheer en onderhouden hiervan;
- Agrariërs kunnen onderling waterafvoer en teeltmogelijkheden bespreken om zo elkaar te kunnen helpen;
- Peilbeheer in samenspraak met agrariërs regelen en uitvoeren.

Figuur 3.4-4 Beleidskaart water

Randvoorwaarden, ideeën en aanbevelingen

De volgende randvoorwaarden, ideeën en aanbevelingen zijn benoemd:

- Waterbeheer flexibel en stuurbaar houden/ maken d.m.v. stuwen en peilgestuurde drainage om landwerkzaamheden in voor- en najaar mogelijk te houden;
- Waterbeheer gebeurt nu macroniveau, dit zou op microniveau moeten gebeuren. Bijvoorbeeld door middel van kleine stuwen en sluizen. Deze kunnen bediend worden door boeren;
- Water in winter vasthouden, maar wel op tijd weg laten stromen, zodat het land toegankelijk is in het voorjaar;
- Zorg voor een goede en eerlijke compensatie als door verdere vernatting het verdienmodel in het gedrang komt en de grondwaarde omlaaggaat (zie ook eerdere opmerkingen over compensatie van waardevermindering van grond);
- Gebiedspartijen zouden samen met agrariërs de waterkwaliteit moeten meten;
- Goede communicatie. Ondernemers in het gebied stellen vast dat het Waterschap het waterpeil verhoogd heeft zonder de grondgebruikers in het gebied hierover actief te informeren. Dit is ook de reden voor een rechtszaak tegen het Waterschap die nu in het gebied gevoerd wordt;
- Overleg met het Waterschap om samen het nul- punt (ijkpunt) te bepalen, zodat iedereen weet wat het "beginpunt" voor te nemen maatregelen is";
- Bepaling nulpunt (nul-meting), voordat begonnen wordt met het uitvoeren van allerlei maatregelen.

Belangrijkste vervolgacties

De belangrijkste vervolgacties om mee aan de slag te gaan zijn als volgt:

- Met waterschap in gesprek over mogelijkheden voor peilgestuurde drainage om gezamenlijk het waterpeil te sturen door boeren en waterschap;
- Met agrarische sector strategie bepalen hoe om te gaan of in te spelen op impact vernatting;
- De stuurgroep van de GGA neemt een rol in het op gang brengen van het gesprek tussen het waterschap en de agrarisch ondernemers uit het cluster om het vertrouwen te herstellen. Dit geeft het Waterschap ook de kans om aan de agrarische

ondernemers meer uitleg te geven over de wateropgave in het gebied;

- Bij verwachte grondwaterstanden inzichtelijk maken welke teelten waar mogelijk zijn.

3.4.2.3 Natuur en biodiversiteit

Knelpunten

Onderstaande punten worden door de ondernemers als knelpunt ervaren:

- Door vernatting gaan er bomen dood en is er groter risico op plagen en ziekten. Komt ook de veiligheid voor wonen niet in geding? Zelfs de stallen stonden de laatste jaren bij overvloedige neerslag al bijna onderwater;
- Er komen meer watervogels in het gebied, waardoor het risico op vogelgriep toeneemt. Daarnaast brengen ze veel schade toe in het gebied (vooral vraatschade);
- Uitbreiding natuur (N2000, NNB, ecologische verbindingzones) gaat ten koste van goede landbouwgrond en de wens om te kunnen extensiveren;
- Overgangszone N2000 levert extra beperkingen op voor de landbouw;
- Nieuwe natuurgebieden zullen ook aan EU-eisen moeten voldoen, wat leidt tot meer beperkingen;
- Door toename van natuur neemt de gronddruk toe.

Kansen

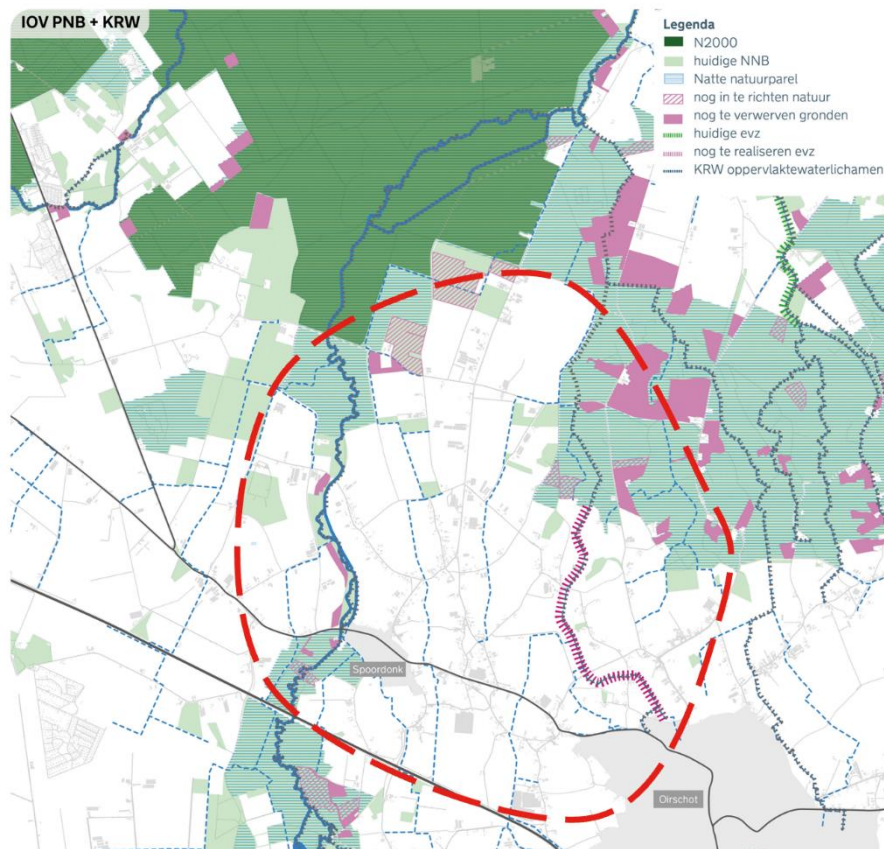
De ondernemers hebben onderstaande kansen aangedragen:

- Agrariërs willen graag meehelpen om de (nieuwe) natuur te beheren en onderhoud te onderhouden;
- Verschillende percelen zijn aangemerkt om natuur in te realiseren. Geen probleem als deze geruimd kunnen worden tegen blijvende agrarische grond. Bedoeld wordt: agrariërs willen best meewerken aan het omzetten van percelen van landbouw naar natuur wanneer ze daar andere landbouwpercelen voor terug krijgen;
- Belangen lijken nu soms tegenover elkaar te staan, zoals de nodige vernatting in de natuur tegenover voldoende drooglegging/ontwateringsdiepte voor de landbouw, terwijl deze ook samen kunnen gaan;

Randvoorwaarden, ideeën en aanbevelingen

De volgende randvoorwaarden, ideeën en aanbevelingen zijn benoemd:

- Over het algemeen leeft het sentiment “er is al genoeg natuur”. De meeste agrarische ondernemers zijn niet per se tegen natuur, maar vooral tegen de manier hoe het gerealiseerd en beheerd wordt.
- Uitbreiding NNB, is dat wel nodig? Natuurdoelen moeten worden bijgesteld zodat er landbouwmogelijkheden blijven;
- Pas verder uitbreiden van natuurgebieden wanneer huidige landschap en beheer op orde is. Het afwisselende landschap moet ook behouden worden;
- Extra natuur is prima, maar dan geen strenge N2000 gebieden. Dit zorgt alleen voor extra beperkingen;
- Kijk goed waar het nog echt noodzakelijk is om natuur te realiseren. Laat overige gronden bij de landbouw om druk op grond te beperken.
- Zorg voor goed faunabeheer in samenspraak met agrarische ondernemers in het gebied i.v.m. toenemende vraatschade van ganzen aan landbouwgewassen en schade door dassen.
- Het realiseren van het Natuurnetwerk Brabant (NNB) is al een langlopend proces, maar nog steeds niet helemaal gerealiseerd. Dit blijft een belangrijk doel voor de provincie. Een idee vanuit de agrarische sector aan provincie is om ook mogelijkheden te bieden om natuur weer terug te geven aan de landbouw zónder allerlei aanvullende beperkingen. Er is de laatste jaren namelijk steeds natuur bijgekomen, maar waarom zou er ook geen natuur terug omgezet kunnen worden in landbouwgrond? Het areaal NNB en Natuur Netwerk Nederland (NNN) komen nu niet overeen, wat wel de bedoeling is. Het areaal aangewezen NNB-gronden is nu groter dan het areaal NNN-grond. Dit te veel aan NNB-gronden moet terug kunnen naar de landbouw en wel zonder aanvullende beperkingen.

Figuur 3.4-5 Beleidskaart natuurdoelen Oirschot

Belangrijkste vervolgacties

De belangrijkste vervolgacties om mee aan de slag te gaan zijn als volgt:

- In gesprek met waterschap, terrein beherende organisaties (TBO's) en provincie over:
 - Gedeeld (extensief) grondgebruik om gronddruk te verlagen;
 - Onderhoud landschap samen met agrariërs.

3.4.2.4 Woningbouw

Knelpunten

Aangedragen punten die ondernemers als knelpunt ervaren:

- Niet alle plaatsen zijn geschikt voor woningbouw. Zo is er in dit gebied een waterbergingsgebied ingetekend en is er de nabijheid van N2000 gebied De Kampina. Woningbouw in de buurt van deze gebieden leidt vroeg of laat tot problemen;
- Oppassen voor lintbebouwing, zo raakt alles vol. Het landschap moet 'open' blijven;
- Veel grond wordt opgekocht door projectontwikkelaars. Dit gaat uiteindelijk de landbouw uit;
- Wooncluster in het landelijk gebied levert beperkingen op vanuit de omwonenden (bijvoorbeeld klachten over stank);
- Geen bebouwing in het overgangsgebied/landelijke gebied van natuur naar bebouwing.

Kansen

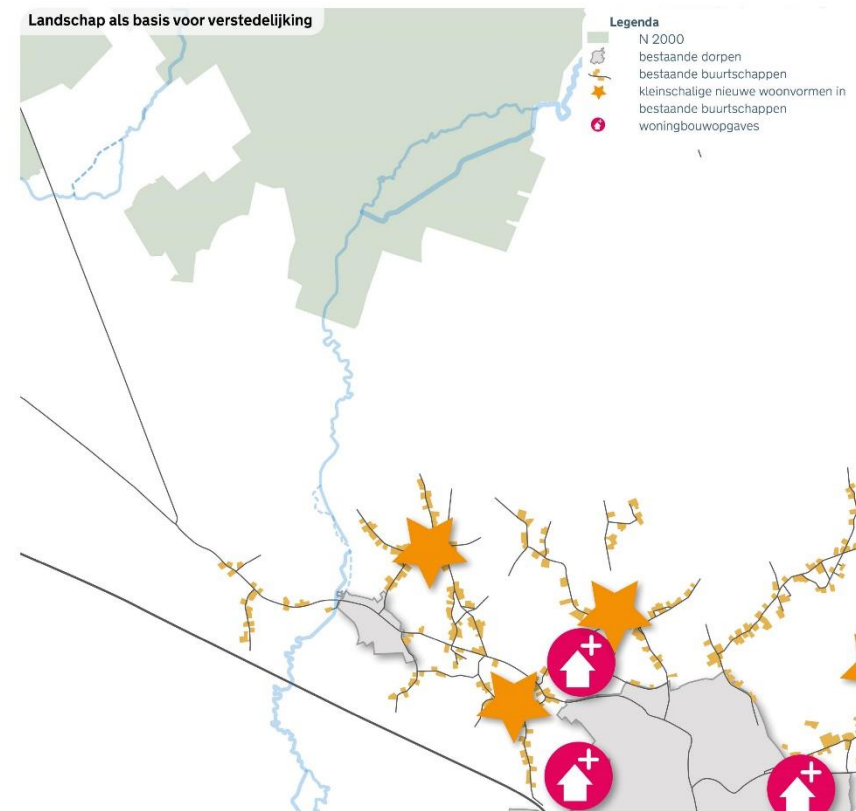
De ondernemers hebben onderstaande kansen aangedragen:

- De bouw van tiny houses op het erf is een mogelijk alternatief verdienmodel (maar gemeente kan lastig doen);
- Vrijkomende Agrarische Bebouwing (VAB) regeling kan uitkomst bieden bij leegstand;
- Woningbouw tegen de bestaande kernen aan wordt wel gesteund.

Randvoorwaarden, ideeën en aanbevelingen

De volgende randvoorwaarden, ideeën en aanbevelingen zijn benoemd:

- Woningbouw in buitengebied prima, maar niet ten koste van landelijk gebied en haar agrarische sector;
- Woningbouw kan een verdienmodel zijn voor agrarische ondernemingen;
- Belangrijk om elkaar (o.a. agrarische ondernemers, gemeente en provincies) te vinden óók voor de woningbouw. Niet bouwen omdat het kan, maar ergens bouwen wáár het kan.

Figuur 3.4-6 Beleidskaart woningbouw

Belangrijkste vervolgacties

De belangrijkste vervolgacties om mee aan de slag te gaan zijn als volgt:

- Een aantal ondernemers heeft interesse in woningbouw en hoort graag meer over de mogelijkheden en randvoorwaarden van de gemeente (en provincie). Vastgesteld wordt dat het beleid van de Provincie Noord-Brabant vaak ruimer is dan van de gemeente Oirschot.

3.4.3 Aanbevelingen m.b.t. het gebiedsproces

Ondernemers voelen sterke betrokkenheid bij De Kampina en willen graag een bijdrage leveren aan goed beleid voor behoud van De Kampina zoals het nu is. Het gebied mag mooier worden met de goede argumenten en de goede doelen.

- Wat is het ijkmoment waarvan uitgegaan wordt bij realiseren van de doelen?
- Er is veel behoefte om op de hoogte gehouden te worden van ontwikkelingen in het gebiedsproces;
- Goed luisteren naar en inventariseren wat er speelt in het gebied
- Ideeën, kansen en knelpunten die worden ingebracht serieus nemen;
- Open en eerlijke communicatie tussen alle partijen, zorg voor meer transparantie;
- Betrek agrariërs actiever bij het gebiedsproces. Meerdere ondernemers wil actief meedenken over bepaalde onderwerpen;
- Doelen moeten duidelijk en realistisch zijn. Niet alleen naar agrarische sector kijken maar ook naar de terrein beherende organisaties (halen zij hun doelen wel/ doen zij hun werk wel goed?);
- Gezamenlijk doen. Samen naar een doel toewerken. Samen is ook daadwerkelijk 'samendoen', dit vraagt eerlijkheid en flexibiliteit van alle partners. Bij samen doen hoort ook dat alle partijen moeten willen bewegen om gezamenlijke doelen te bereiken. Van beide kanten moet er de wil zijn om tot een werkbare situatie te komen;
- Vroegtijdig betrekken, d.w.z. vanaf het begin, bij de processen. *"De pap moet niet al gestort zijn"* en *"Wisselwerking is belangrijk"*;
- Agrarische ondernemers moeten zich gehoord voelen en het gevoel hebben dat er wat met hun input gebeurt;
- Het is belangrijk dat ook de agrarische ondernemers betrokken worden bij gesprekken tussen waterschappen, provincie en tbo's over thema's die invloed hebben op hun bedrijfsvoering. Agrarische ondernemers hebben namelijk het gevoel dat ze vaak overgeslagen worden.

4 Het vervolg

4.1 In het gebiedsproces van de GGA

Deze rapportage samen met de resultaten van de keukentafelgesprekken met de agrarische ondernemers uit de vier clusters wordt overhandigd aan de partners in de Stuurgroep Kampina & Oisterwijkse Vennen. Deze inbreng wordt verwerkt in de visie die voor het gebied gemaakt wordt. De informatie van andere gebiedspartners wordt daarvoor ook gebruikt.

Daarna volgt een planuitwerking op het niveau van deelgebieden, mogelijk op clusterniveau. Dan wordt concreet welke lokale oplossingen en maatregelen getroffen worden. Agrarische ondernemers uit de clusters worden daarbij betrokken.

Als agrarische ondernemers al concrete ideeën hebben, dan kunnen ze nu al contact opnemen met de (onafhankelijke) gebiedsmanager, Marloes van Delft.

4.2 Ondersteuningsnetwerk

Agrarische ondernemers kunnen gebruik maken van het Ondersteuningsnetwerk van de provincie Noord-Brabant. Dit netwerk richt zich op het begeleiden van individuele boeren of groepen boeren met als doel hen verder helpen en te ondersteunen bij het maken van (strategische) keuzes over hun bedrijf (bijvoorbeeld stoppen, omschakelen, innoveren). Het Ondersteuningsnetwerk doet dat op verzoek van de ondernemer(s).

De mensen van het Ondersteuningsnetwerk hebben geen inhoudelijke of beleidsmatige rol, maar zijn de verbinder tussen de ondernemer(s), overheden en andere relevante partners.

Op basis van de vraag organiseert het Ondersteuningsnetwerk een groepje mensen om de ondernemer(s) om tot oplossingen, maatregelen of plannen te komen.